

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. **Oostvlaamse Zanten**, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 45e jg. tgen 186 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 53 F per nummer; van de latere jgg. tegen 42 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de **Bond der Oostvlaamse Folkloristen**: 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op **Oostvlaamse Zanten** (Jg. I Jg. XXV), door F. VAN ES: 53 F (leden 32 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 42 F (leden 27 F).
2. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr.) Prijs: 27 F (leden 16 F).
3. **Survivances du Passé**, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 13 F (leden 9 F).
4. **Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken**, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 16 F (leden 11 F).
5. **Osschaap** door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 32 F (leden 21 F).
6. **2e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs: 42 F (leden 25 F).
7. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 27 F (leden: 16).
8. **Wasch Sagenboek**, door F. VAN ES. Prijs: 106 F (leden 64 F).
9. **Het Curieus en Vermakelijk Namanboek**, door Em. ANDELHOF. Prijs: 27 F (leden 16 F).
10. **Folklore en Onderwijs**, door L. HOSTE. Prijs: 13 F (leden 9 F).
11. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. DE COSTER. Prijs: 27 F (leden 16 F).
12. **Pastoor Constant Duvallers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. VAN ES. Prijs: 27 F (leden 16 F).
13. **De Wetterse Reuzen**, door Lic. M. DAEM. Prijs: 27 F (leden 16 F).
14. **Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen**, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 27 F (leden 16 F).
15. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 27 F (leden 16 F).
16. **Spelen mijner Jeugd**, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 64 F (leden 37 F).
17. **De levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. BROECKHOVE. Prijs: 69 F (leden 42 F).
18. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. BROECKHOVE. Prijs: 244 F.
19. **Doods-, Begravenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. PIETERS. Prijs: 95 F (leden 58 F).
20. **Het Volksleven te Wieze. 1900-1950**, door J. VAN HAVER. Prijs 106 F (led. 64 F).
21. **Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent**, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 42 F (leden 27 F).
22. **De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde**, door H. VAN HESÉ. Prijs 133 F (leden 85 F).
23. **De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu**, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 170 F (leden 106 F).
24. **Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde**, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 292 F (leden 201 F).
25. **Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven**, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunststukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs: 74 F (leden 53 F).
26. **Catalogus Tentoonst. 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968**, 44 blz. Prijs: 53 F.
27. **Kinderzang uit Zwijnaarde**. Dr. L. GELBER. Prijs: 42 F leden (64 F niet-leden).
28. **Jan de Lichte**. Gerard SIMONS. 32 blz. Prijs: 37 F leden (53 F niet-leden).
29. **De Vinkensport in Vlaanderen** (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr X van de Uitgaven van het Alfons De Cock-fonds). Prijs: 307 F (leden 186 F).
30. **Van het cijskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht** (mit einer deutscher Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill. (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs: 95 F (leden: 80 F)

Bij voornoemde prijzen is de B.T.W. inbegrepen.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portkosten.

UITVERKOCHT zijn thans: Herdepkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Lodewijk De Vriese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen

(Zie derde bladzijde van de kaft)

OOSTVLAAMSE ZANTEN

ALGEMEEN TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redaktieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 53 F

A. G. HOMBLE : Bijdrage tot de geschiedenis en de volkskunde van de geneeskunst. — Uit de aloude Natuurkunde van de Mens, XIII ^e & XIV ^e eeuw	166
G. DE PUYDT : Jeugdherinneringen uit Evergem	173
R. VAN DER LINDEN : Eine-Oudenaarde. — Fieteltentoonstelling 1846-1971	182
M. BROECKHOVE : Gavere en het bronzen beeld op de architraaf van het station Gent-Zuid	185
Zoeken en Zanten	
Gent. — Huwelijksgebrui , rijstworp	188
Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen	
R VAN DER LINDEN : Cikorei	189

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent.

Bijdrage tot de geschiedenis en de volkskunde van de geneeskunst (III*)

Uit de aloude Natuurkunde van de Mens, XIIIe & XIVe eeuw.

De Koninklijke Bibliotheek te Brussel bezit een merkwaardige Codex 15624. Het gaat om een bundel diverse geneeskundige onderwerpen geschreven op perkament klein 4° en waarvan de auteur onbekend is. In de Bibliotheca Hulthemiana T. II p. 45 Nr. 193, vinden wij een literair-bibliofiele beschrijving en inventaris. Ik heb de bundel persoonlijk door bemiddeling van wijlen conservator Lyna kunnen inzien en ik moet besluiten dat wij hier werkelijk staan voor een verzameling geschriften met betrekking tot de natuur- en de geneeskunde van de mens. In deze Codex is de hoofdbrok wel een afschrift van de Chirurgie van Meester Thomas Scellinck van Tienen (cfr mijn artikel in de jaargang XXXI N° 2 blz. 61-69 van Eigen Schoon en de Brabander). Uit deze Codex laten wij voor de volkskundige in integrale versie de bladzijden over de vierentwintig tekens van de dood naar Ypocrates hier volgen⁽¹⁾ :

Dit siin 24 tekene der doot, die Ypocras met hem dede grauen.

In dien tiden dat ypocras nakende was sire doot, geboot hi dat men dese gescrevene poente, die hier na volgen doen, soude in ene yvoren busse en dat mense grauen soude met hem, so datse niemene en gerene noch en ontdecke. Doen hi langen tyt begrauen was, doen quam die keyser daer lidende en gedachte hem siins meesters ypocras ende woude siin graf besien. so dat die keyser darwaert ginc ende besaecht met groten ernste al omtrent ende hi sach dat sere verworpen en vertorden was. Doen geboot die keyser dat men die erde en wech dade endeze dat ment metsen soude, ende vonden si sinen lichame geheel datmen heme brachte. ende doen sine ontgrauen hadden, so vonden si ene yvoren busse. ende daer waren in dese 24. dogede, dewelke den keyser gegeuen waren. ende doe hise besien hadde doen gaf se de keyser sinen heimeleken getrouwen vrient in den welken gescreven

waren dese 24. tekene der doot alse hier na volget.

1. Ten iersten wanneer ene aposteme wast in des siex menschen anscyn diemen niet en vint gerenen, ende sine slinke hant(hant) op sine borst vint liggende zo sal die sieke steruen binnen.23. dagen. Dit es siin teken. Int begin van sire siecheit sal hi altos sine nezelocken tasten.
2. Dat ander es, wanneer den sieken op elc knie wast ene grote aposteume, so sal/ hi sterven binnen.viiij. Ja op dat hi int begin sire siecheit sweet een groet sweet.
3. Wanneer so wast op die adre, die es onder den nacke, die den slaep maect 1 cleine puust, ende op dien puust alse ene maniere van puluer, so sal die sieke van den beginne sire siecheit steruen in 1 dagen. Ende siin teken es dat hi groten dorst heuet int begin sire siecheit.
4. Wanneer so den zieken op die tonge wast alse ene hontvliege of alse 1

* Zie O V Z XLVI (1971) 82-88 en 126-132.

(1) Brussel, Kon. Bibl. Albert I, Ms. Codex 15624, f° 52 R^o en 52 V^o.

- saet van penta dactuli zo sal die mensche steruen in corten tiden. En siin teken es dat hi in dbegin sire ziecheit begeerde heete dingen in sire naturen.
5. Wanneer hem wast 1 cleine puust op enech sire vingere gelyc ende binnen sweert, zo zal hi steruen binnen.2. dagen. Siin teken es dat hi int begin van sire ziecheit grote swaerheit van lichamen hadde.
 6. Wanneer hem opten slinken dume wast 1 puust gelyc ere bouen,/ bruun of bleec van verwen. entie puust niet en sweert, so sal hi steruen binnen.VI. dagen. Syn teken es int begin sire ziecheit so rangbraect hi sere vele.
 7. Wanneer 1 puust wast optie middelste tee vanden slinken voete, die gedaen es alsoe dat goudsmede af vagen, so sterft hi in.12. dagen. Siin teken es/ int begin sire ziecheit begeeret hi haestelec sere te hebbene dinc die zuer siin.
 8. Wanneer hi sine nagele heeft bruun root en bleec-achtech ende siin vorhoeft ene bloedege rode puust, so sterft hi binnen.4. dagen. Sijn teken es vele geeuwens ende reckens.
 9. Wanneer die zieke grote ioecke heeft in elke grote tee van sinen voeten ende es gedaen alsoe.l. hert van verwen, so sal die zieke steruen binnen .v.dagen. eer die zonne ondergaet. Sijn teken es want hi maect siin water int begin sire ziecheit sere ouervloedchlec.
 10. Wanneer die zieke op beide sine ogescedel heeft .III. puuste. daer dene af es swart. dander bruun rood, die derde een luuel bleec ende ter witheit gekeert, so sterft hi in.27. dagen. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit vele spekelen spuwet.
 11. Wanneer hi heeft op ene ogescedel (tekst hier uitgewist) alsoe ene (...) bruun rood van uerwen so sal hi steruen in tweeen daghen. Siin teken es van den beginne sire ziecheit sal hi slapen met swaren drome.
 12. Wanneer op rijst uten nesegaten des sieken bloet, dat treckende es ter bleechheit waert min dan wit of dan rood, ende in sine rechte hant.1. wit puust wast die niet en sweert, (Bl. 52v^o) so sal die zieke steruen binnen drien dagen. Ende siin teken is, dat hi te male gene spise en geert.
 13. Wanneer in des zieken dyen oppenbaert grote roothheit, die niet en sweert, so sal hi steruen in.21.dagen. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit goet joessel hadde en hem luste zure waermoes tetene.
 14. Wanneer achter de slincke ore puusten wassen, die swart siin, so sal hi steruen binnen.24.dagen. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit begeerte met groter lost borne te drinkene.
 15. Wanneer achter die slinke ore harde puusten wassen of sware puusten, die wit siin geliic tarwen, so sterft hi binnen.20.dagen in dier seluer waren, dat hem die puusten baerden.
 16. Wanneer achter die rechter ore een puust wast, die roet is geliic verstoudden, so sal hi steruen binnen.7. dagen. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit vele walget.
 17. Wanneer de puust wast onder tkenne alsoe groet als.l. bone van egipten, die sal steruen in.52.dagen. Sijn teken es, int begin sire ziecheit so spuwet hi vele spekelen.
 18. Wanneer selken lieden geualt grote sweringe int begin, als dat iemene gesciet, so oppenbaert hem in siin

ellenboge een puust van bruunrode verwen, so sal die zieke steruen in.5. dagen. Siin teken es dat hi int begin sire siecheit grote begeerte heeft drinkens.

19. Wanneer een bruun rood puust wast optie rechte side die niet en sweert. so sal die steruen binnen.9.dagen vore der sonnen opganc. Siin teken se dat hi al sine zeicheit vele geeuwen sal.

20. Wanneer onder die slinke assele een puust wast bruun rood also groet als.1.code appel, so sal hi steruen binnen.15.dagen. Siin teken is dat hem int begin sire ziecheit gemel hadde sware drome.

21. Wanneer optie verssene wast ene grote swarte puust, so sal die zieke steruen binnen.23.dagen. Sijn teken es, dat hi int begin siere ziecheit begeret coude locht ende coude spise.

22. Wanneer optie slinke side van der borst.1. witachtech puust wast, so sterft hi binnen.4.dagen. Siin teken es dat hem jnt begin sire ziecheit ane quam so groet joecsel in dagen, so dat hise niet genouch gewruien en conste.

23. Wanneer in midden thoeft.1.pust wast also ene swartle lichte vliege, entie niet en sweert, so sterft hie in .40.dagen. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit begeerde melonen ut overvloedecheiden sire orinen.

24. Wanneer onder die slinke ogescedel beneden een puust wast, die wit es, so sal die zieke steruen binnen XI dagen sire ziecheit. Siin teken es dat hi int begin sire ziecheit grote begeerte hadde tallen dingen. die zoete siin. En dese.24.tekene waren vonden in Ypocras graf in.1. yuoren bussè. Deo gracias. Vt.

Tot hier de Ypocratische Prognosticasis uit het Brussels handschrift die voor de volksgeneeskunde van de XIVE eeuw een belangrijk beeld ophangen. Heel de middel-eeuwen door hadden de Ypocratische prognosticken grote belangstelling. Menigvuldig in alle gewesten zijn de handschriften en wiegedrukken welke ze hebben verspreid. Zo vinden wij twee handschriften vermeld in de katalogus « Bibliotheca Casinensis seu Codicum manuscriptorum, qui in tabulario Casinensi asservantur, series... tomus secundus. 1875 », Fol., bl. 229 en 366, (Cod. 69 en 97); de ene dateert uit het begin, de andere uit het einde van de IXe eeuw. In Cod. 69 lezen wij : « Epistola, hoc est pronostica Ypocratis de signis egritudinis, id est intellegentia signis vitae seu mortis. »

In Cod. 97 luidt de tekst heel anders : « Epistola pronosticum de signis et egritudines, id est intellegentia et signa vite vel mortis ».

Uit de Benediktijnerabdij St. Gallen kennen wij nog twee dergelijke prognosticatiehandschriften uit de IXe eeuw, namelijk de Codici Lat. 751 en 44.

In het handschrift « Berolinensis latinis » in 4° N° 198 uit de XIIe eeuw zijn de prognosticaties van Ypocrates eveneens opgenomen. In de « Monacensis latinus 206 » XIVE eeuw hebben we eveneens een « Secreta Ypocratis de pustulis et apostomatibus significantibus mortem ». In de Erfurter Stadsbibliotheek hebben we de « Amplonianus N° 79 » waar, op f° 12v^o de « Secreta vel prenosticaciones Ypocratis » in voorkomen. Handschriften uit de XIVE eeuw te Parijs Ms.N° 1045; te Dyon uit de XVe eeuw; het handschrift uit Avignon N° 1019 en dat van de Univ. Bibl. van Breslau uit de XIVE eeuw en gecatalogeerd onder nr. Ms.III. zijn bronnen

waarin men de Ypocratische prognostica terugvindt. In alle talen vinden wij de Ypocratische werken overgezet en de Nederduitse handschriften bleven daar geenszins in ten achter. De opsomming van nog menige andere codici zou dit artikel onnodig te langdradig maken. Laten wij tot onze Brusselse Codex 15624 terugkeren; op het achterste schutblad van dit 147 bladzijden tellende geschreven perkament, kan men een tekst lezen waaruit enigszins kan worden uitgemaakt, dat dit handschrift heeft toebehoord aan zekere GODFRIED LEONYS, notaris ende aromataris (apotheker) te Mechelen. Volkskundig van grote waarde zijn ook de daarin uit acht kleine hoofdstukjes voorkomende ziektebehandelingen uit het jaar 1351.

I.

Epilencia in latine bediet in vlaemse *groet evel* ende derre(daarvan) es die maniere... Enige meesters orconden dat lub (lebbe-libbemaagzuur) van den hase gedroncken geneest deze ziecheit. Noch. Men vint in den buuc van der swaluwen ionge een root steenkijn : dat gedragen over hem die de ziecheit heeft, hi geneest. Noch. Nemt een wolfhunt ende gorde hem daer met, dat bewartene dat hi niet en valt van den evele, also lange alshire met gegordt es. Noch. Nemt enen groenen puud(kikvors) ende cloeftene met enen messe over den rugge, ende nemt al die inadren(ingewanden) entie verwimpelt(wentelt) in een root coolblat; dit bernt (brandt dit) in een nuwen pot wel bestopt, soo dattie rooc niewert(nergens) uut en mach. ende verbernet wel te pulvere, ende gevet den zieken drinken met goeden wine, die wile(terwijl) hi es int ongemae. Dit doet een werf, ende en diedet (gedijdt het) niet, so doet also anderwerf, ende van ene andren pude, ende doet dit so lange tote hi genesen es. Noch. God gaf den drieen coningen, dien versochten (die hem bezochten), so wie dat hare namen droege over hem bescreven, dat hi nieten soude vallen van den evele, Jaspas, Melchior, Baltazar.

II.

Morfea es een smette, die comt in die huut, ende si comt van vorten(rotten) voetsele, ende daer die plecke staet inde huut dar es lazerie int vleesch. Some die plecken sijn wit, somme root, ende some sijn si swert. Die swerte plecken comen van melancolie, entie witten comen van fleumen, entie genesen node. Ende die rode comt van bloede of van colera, ende mogen si genesen dat mach men dus proeven. Men steke een naelde in de huut van der plecken, ende comter bloet ute, so mogen si genezen, ende gaeter water uut, so en mogen si niet genezen.

III.

Sorpido ees een ongemac dat men heet zetter⁽²⁾ ende inpigo, ende weet dat dese twee ongemake comen van heter materien, ende sijn bernde, ende zere gevarwet. Deze twee specien sijn van den geslachten van lazerien ende van Morfea.

(2) Zetter = vermoedelijk een huidziekte. In de Bayerisches Wörterbuch van Schmeller vindt men Zettern die excrementa unwillkürlich weggehen lassen.

IV.

Van Dropen⁽³⁾, willic u een deel bescriven. In dropen of in iocsele, eist dat die sake comt van bloede, men sal doen laten ter adren, ende const die sake van humoren men salse purgieren. Hierna sal men bade maken ende doen int bad Averone, Savie, Alsene, Ellecampane, Sanctorie, of men sal een bad maken, daer men sal in doen sulfer ende sout.

V.

Sal sacerdotale, dat orborden⁽⁴⁾ die papen, in dien tyt dat Ely de prophete was, jegen den hoofdswe, ende iegen die ogen, ende iegen den tantswe, ende iegen fleume in die mage ende iegen die hoeste, ende iegen corten adem, ende maect in den mond goeden roke, ende houdt dat herte gesont. Men sal nemen gemeine olye of olye van olyven 16½, Canele 1½, Gingeber, Amoni, Piretri, Comynamer, Peper, Sileris, Ysopi, Origani, Coelne⁽⁵⁾, elcs 1½. Dit suldi wel poedren en stroyent op al die spise die men eet.

VI.

Een plaester van orienten, dat maect men dus. Nemt tarwen bloeme enen lepel vol, ende tempertse in winc, gelyc oft ware wellinge⁽⁶⁾, ende dan stellet opt vier in ene panne, ende dan doeter toe wit harst also groot alse vier haselnoten, ende swert pec also groot alse een haselnoot, ende ziedent totet dicke wert, ende altoes roerende opt vier, ende dan doent van den viere, altoes roerende tote dat cout es. Ende wet dat meester Lantfranc⁽⁷⁾ dese salve visierde. Dit plaester heilt zere wonden.

VII.

Dese zalve maecte meester Jan Braëmblat, ende hi seit dat hise geeft tetene alse hi den gewonden verbonden heeft ende gedwagen⁽⁸⁾ met wine of met aysine. Nemt hontsrebe, cincwy, smerewortel, pinpenele. Dese cruder sal men stoten, ende tsap uutwringen, ende dan sal men dat past⁽⁹⁾ te viere doen met vier pont crucebotren, dats botre gemaect binnen den drien dagen als men cruce draget⁽¹⁰⁾ ende dan sal men zieden een lang wile, met zoeten viere. ende dan zien⁽¹¹⁾ dor een doec. ende tpast wech werpen. Dan sal men nemen tsap datter uutgewrongen was, ende ziedent better botzen, ene lange wile, met zoeten viere, ende dan van den

(3) Dropen = de drop, Engelse dropsy, is de waterzucht. Kiliaen vertaalt ook drop door paralysis.

(4) Orborden = gebruikten.

(5) Coelne = keulne, keule, bij Kiliaen : Cunila Satureia. thymbra herba.

(6) Wellinge = soort van zop of zuipen.

(7) Lantfranc = Lanfranc, Italiaan, uitgeweken naar Frankrijk waar hij de geneeskunde uitoefende. Lanfranc : abt der Benedictijnerabdij van Bec in Normandië, XIe-XIIe eeuw. Was zeer bedreven in de geneeskunst.

(8) Gedwagen = gewasschen.

(9) Past = deeg, in het Frans pâte.

(10) Als men cruce draghet = binnen de drie kruisdagen.

(11) Zien = trekken, doorhalen, het hoogduitsch zienen.

viere doen, ende gietent up couden borne⁽¹²⁾ ende latent coelen, ende daerna sal men dwater uddrogen, ende bestedent.

VIII.

Die mensce die leget in ziecheiden. ende men hem tast sinen puls, gaet hi effene ende zoetelec, so es men in hopen dat hi sal genesen, ende terminereren, ende trecken ter baten. Ende sloet hi oec twee slagen enten derden oneffene, die oneffene slach bediet die doot. Ende als men comt totten zieken, ende men tast den puls, ende men gevoelt bi der manieren vander hitten, die hi over hem heeft, so sal menne coelen met medecinen. Ja, eshi te pointe also dat hise nemen mach. Maer es hi so cranc van herten, ende van naturen, ende dattie ziecheit sterker es dan die complexie van den mensce, so sal men zien of men der naturen geholpen mach. Ende eist men devel onder mach bringen, entie nature boven bliven mach, entie ziecheit onder gaet, die mensce moet genesen bi naturen. Maer also die ziecheit verwint, ende nature onderhout, so jugiert den mensce ter doot.

Die meester, die zieken visiteert, ende hem dunct datter vrese ane es, so geve hem goeden raet, ende medicinere tirst an der zielen. Ende also hi die medecine heeft genomen, die der zielen toebehort, so sal men den zieken beginnen te troesten met goedertierenheiden, ende volgen hem als syns willen, met dingen die nuttelyc syn, na dattie zieke gedragen mach. Ende es hi vercoudet sa salmene verwarmen met alle medecinen, ende met cyropen, die verwarmen mogen. Ende dat suldi altoes doen met wijsheiden ende met bescedenheiden.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

Adre = ader

Alsene = *Artemisia absinthum*; Alsem; Absinth.

« Absincuin, dats alsene ... ende men salse gadren in den uitgange van den linte ende drogen, ende geduert si. I. jaer goet ». (Herbarius).

Amoni = afkorting van *Agrimonic*; *Agremonia Eupatoria*.

« Reguleert de functies van lever en gal ... Ende si es goet in fistelen ende in cankere. Ende in allen vulen gaten. Ende si stelpt bloet ten nesc. Ende diese nut maecse claer die ogen ». (Herbarijs)

Aposteme = zweren, verzwering; *zwelling*. Men onderscheidde vier groepen. n.l. *Phlegmone*. *Erysipelus*, *Oedema* en *Scirrhus*. Zij werden in de middeleeuwen verondersteld te ontstaan door ophoping van humoren. In 't bizonder ettergezwel, absces. Men vindt in de oude teksten ook soms vermeld. *Apostema Calida* = heet absces; ook *Apostumeren* = zweren.

Assele = oksel.

Averone = Averonde = *Artemisia Abrotanum*. Citroenkruid.

Theophrastus noemde de plant abrotonon. Gebruikt bij bloedarmoede, bleekzucht, maag- en darmstoornissen.

Bernt = Bernen = Branden, schroeien.

Borne = Bronwater, drinkwater.

Busse = doos, koker.

Canele = canella (handschrift Darmstadt 815) *Cynamonium*.

Coelne = *Cunila Satureaia*; *Thymbra Herba*.

Cyropen = stroop.

(12) Borne = bronwater.

- Epilencia* = groet evel = Epilepsia. Ook Sinte Jans evele; grote en sware evele genoemd. Vallende ziekte.
- Ellecampane* = *Enula campana*; *Inula Helenium*, L.; Alant
 « *Enula campana* of hallant ... die wortel gaet in medicinen, ende men gadertse int begin van den zomer ende snijtsse in cleinen stucken ende hancse met enen drade in die sonne dat se niet en corrumperen ». (Herbarius)
- Fleumen* = *fleuma*. sputum, snot.
- Gingebere* = Gengebaer = Gember. De geconfijte wortelstok van *zingiber officinale roscoe*.
- Grauen soude methem* = begraven met hem.
- Hontsrebbe* = *Plantago Lanceolata*; *Platago Major*; Weegbree; Smalle weegbree en Grote weegbree. Latijnse benaming *Planta* = voetstool; *Lancea* = speer.
 Gebruikt bij ademhalingsstoornissen. Ook bij tandpijn (grote weegbree). In de receptenliteratuur van Broeder Thomas. 1300. Utrecht.
- Loecke* = joecsel; Iecte; Jeuksel; Jcke; Joccele; Jocten.
- Lazerie* = laserie (van Lazarusziekte); venerische ziekte; ook melaatsheid; lepra.
- Morfea* = *Morphea* = Baras Arabisch voor witte *Morphea*. Witte melaatsheid welke zich onderscheidt door witte vlekken in de huid. Men kende nog *Morphea Rubra*; *M. nigra* en andere vormen, naar gelang van de kleur en aangetaste plaatsen.
- Nackē* = nek.
- Nesegaten* = neusgaten.
- Ogescedel* = ooglid.
- Olye van olyven* = olijfolie.
- Origane* = *Origanum Vulgare* L.; Marjolein.
 « Hets van.2. manieren, dat in hoven wast ende in bossen wast es heetere ». (Herbarius)
- Orinen* = urine.
- Ouervloedechlec* = overvloedig.
- Penta dactuli* = vermoedelijk pestkruid. *Dactyles* plant komt voor in de mythologie van Hercules. (Lexicon van Roscher)
- Pinpenele* = *Pimpinella* L.; *Pimpinella saxifraga* L.; is de kleine steenbreek of pimperl, « *Saxifraga* of steenbreke dats henelle ... ende daeromme heetse steenbreke om datse den steen breect ». (Herbarius)
- Piretri* = *Piretrum* = *Anacyclus Pyrethrum*; *Anthemis Pyrethrum*, L.
 « *Piretrum* of pertram of pertree, ende selcke sceldent bertram hets al eens ». (Herbarius)
- Sanctorie* = *Satureia Rotensis* vermoedelijk bonenkruid. Komt van het Griekse *Satyrium*. Middel bij diarree en darmkolieken en bij braaklust.
- Smerewortel* = *Symphytum Officinale*; Spekwortel; Vetwortel; Beinwell; Comfrey; Grand Consoude. Grieks *symphyein* = samengroeien, vergroeien; dit dus in verband met het gebruik bij beenbreuken. De namen smear-, spek- en vetwortel wijzen op het sterk slijmige karakter van de wortel. Smeerwortel wordt gebruikt ter bevordering van het herstellingsproces bij beenziekten en amputatiestompen « De wortel op de versche wonden ende breukingen gheleydt/gheneest die haest (= haastelijk, snel). (Dodoens)
- Savie* = vermoedelijk Salie, *Salvia Officinales*.
- Sorpidō* = huidziekte.
- Spise en geert* = geen eetlust.
- Thoest* = oogstmaand.
- Walget* = braken.
- Wine* = wijn.
- Ysope* = *Hyssopus officinalis* L. *Isopus*... es .I. gemeine cruyt met vele lede; « Regelt nl. de zweetsecretie, ook gebruikt bij bronchiaal catarrh en asthma.
- Yuoren* = ivoren.

LITERATUURLIJST.

- BEVERWYCK, Joan VAN : Alle de Werken zo in de Medicyne als Chirurgie. Amsterdam, 1664.
DAREMBERG, Ch : La Médecine. Histoire et Doctrine. Paris, 1865.
DODONAEUS, Rembertus : Cruydtboeck, Antwerpen, 1644.
den grooten HERBARIUS : met al sijn figueren die ortus sanitatis ghenaeamt is. Antwerpen.
Claes de Grave. MCCCCC en XIII.
HEUKELS, U. : Woordenboek der Nederlandse volksnamen van planten. Uitg. Nat. Hist.
Vereniging 1907.
KILIAEN, C. : Etymologicum teutonicae linguae. (Uitgave V. Hasselt 1777).
SCHELENZ, H. : Geschichte der Pharmazie. Berlin, 1904.

A.G. H o m b l é, G.C.S.J.

Lid van de Accademia Teatina p.l. Scienze.

Jeugdherinneringen uit Evergem

De schrijver van het artikel, GUSTAAF DE PUYDT, alias Pierken, is de huisbewaarder van het Museum voor Volkskunde en de promotor van de Gentse figuur Pierken in de poppenkast « Stadskapelleke ». Zijn jarenlange contacten met museumbezoekers en met bewonderaars van Pierken boden hem vele gelegenheden een flink mensenkenner te worden. Door beroepservaring is Gustaaf De Puydt vertrouwd met de materiële volkskunde. Thans gaat zijn aandacht naar jeugdherinneringen die een dankbare bron zijn voor de volkskunde van een halve eeuw geleden. In een volkse literaire stijl schetst Gustaaf De Puydt tafereeltjes rond de thema's: heem en school; volksgebruiken in de kringloop der jaargetijden. Jeugdherinneringen is qua inhoud een verdienstelijk werk.

Redactie.

1. — HET HEEM EN DE SCHOOL

Ons heem.

Hoe kan een mens dat verklaren? Het een punt van uw jeugdleven blijft in uw geheugen hangen. Het ander punt vervliegt. Ge moogt hollekes in uw hersens peinzen, sommige gegevens schieten u onmogelijk te binnen.

Tot mijn elfde jaar woonde ik in de streek van het Meetjesland, te Evergem. Prettige herinneringen heb ik bewaard als aan een romantische tijd.

Ons huis bevond zich ongeveer honderd meter van een spoorweg, een net huisje met een voorhof en aan de achteruit lag een lap grond waar vader een moestuin had aangelegd. Mijn moeder zorgde voor het huishouden.

Onze burenen waren vriendelijke lieden. De vader was een gewezen ambtenaar,

die wegens ziekte vroeg op rust gesteld was en die steeds een boord en das droeg. Dergelijke mijnheer was vanzelfsprekend een speciaal type in het oog van de kinderen in de straat. Hij had drie kinderen, Gustaaf, de oudste, werkte in de Walen in de mijnen en kwam slechts om de veertien dagen naar huis. De andere kinderen waren merkelijk jonger, een jongen, Mauriske, even oud als ik, en een meisje, Odille, een jaar ouder dan wij. Wij liepen samen school, Mauriske en ik trokken naar de jongensschool aan de Lindekes, en Odille naar de maseurkesschool in de Kapellestraat. De weg naar school leidde langs de windmolen en de Donkerstraat.

De school.

We liepen school, een uur ver van huis en droegen de stutten⁽¹⁾ mee, zodat we 's middags daar konden blijven eten. Thuis hadden we geen horloge of wekker nodig. De treinen reden immers met de regelmaat van een klok voorbij. Met de trein van 7 u 30 uit Gent wisten we dat we mochten opstappen naar school. De trein van 16 u 30 uit Eeklo verwittigde moeder, dat ze het eten kon klaar zetten, want dat we straks thuis arriveerden. Op school lag ik, als ik even onbescheiden mag wezen en het in rennerstaal mag uitdrukken, een paar lengten voorop. Daardoor kwam het, dat meester Teirlinck, een rijzige en ontzagwekkende figuur, mij steeds naar het bord riep, dat ik de les moest opzeggen. Het bord schoon vegen en tijdens de speeltijd allerlei karweitjes opknappen. De leerlingen noemden me dan ook « 't suikerloetje ». De hoofdonderwijzer, meester Van Hyfte, gaf zangles. Die was tevens dirigent bij de dorpsfanfare.

De oogstmaand was een gelegenheid voor de landlieden om de zonen en aankomende kinderen in 't gareel te spannen. Maar het werk op het veld, in de schuur en in de stal eiste hen zo fel op, dat vele kinderen pas in oktober naar school terugkeerden. Daar was weinig of geen sprake van « de leerstof in te halen ». Deze kinderen waren licht ten prooi aan spotternij. Ze leerden niet verder. Ze leerden pas iets in het leger en geraakten zelden aan een belangrijke functie. Ik herinner me niet, dat een uur in de omtrek een jongen universiteit zou gelopen hebben.

Doktersbezoek.

Soms had een hoge koorts ons te bed gehouden en dan riep moeder dokter Messiaen. Die verplaatste zich met een sjeze, een ouderwetse koets. Hij stamde van een welstellende familie. Bij zijn bezoek klonk altijd hetzelfde gebod : « Tong uitsteken! Vuil kot »

In de meeste gevallen schreef hij een drankje voor, dat voor alle ziekten paste. In geval van een gewone verkoudheid of van buikloop verscheen Meetje Stefanie op de proppen. Die had altijd vlier- of vliendersiroop in reserve bij haar thuis. Ze maakte die met vlierbessen. Was het een ernstige verkoudheid, dan smolt ze een waskaarsje en streek die op een stuk bruin papier. Ze strooide daarop

(1) Stutten : boterhammen.

peper, geraspte muskaatnoot en het papier werd op de blote borst geduwd om daar een hele nacht te trekken.. En bijten dat het papier deed! Het betekende in de ogen van mijn ouders en van vele lieden hét uitstekend geneesmiddel.

De beenhouwer-slachter.

In het dorp moesten we links afslaan voor de weg naar school. Die draai blijft immer in mijn geheugen hangen, want daar bevond zich de herberg met het opschrift en een uithangbord « De rode stier ». Ze was ingericht als een slachthuis. De beesten, twee, drie, meestal runders waren aan stevige ijzeren staven gebonden en stonden er geduldig hun dood af te wachten. We hebben het soms meegemaakt dat een beenhouwer de dieren met een voorhamer de schedel insloeg, na eerst het dier een zwarte lap voor de ogen gebonden te hebben. Zwijnen kwamen zelden voor. Iedereen haast in die periode kweekte een zwijntje. Men kocht dat als loperke op de jaarmarkt; het woog dertig tot veertig kilogram en was bestemd om vet gemest te worden tegen november, de slachtmaand, en om in de kuip terecht te komen.

Kruidenierswinkel.

Een zuster van vader woonde op 't Schransken. Ze hield er herberg en kruidenierswinkel. Bij nieuwjaarsbezoeken kropen we eerst dicht bij de kachel, want het was in die periode soms bar koud. Dan was het ook vroeg donker. Tante stak de lampe belge, een hanglamp, aan. Die verspreidde een spookachtig licht in de gelagzaal. Op een tafel stond een « quinqué », een petroleumlamp die tante medenam naar de winkel als er klanten kwamen. Dan liep ik mee, nieuwsgierig om te onderzoeken hoe alles er uitzag. Boven de toog hingen er grote, middelmatige of kleine papieren zakken aan een rek. Tante vulde de bestelde waren in een van de zakken. De koopwaar haalde ze met een houten lepel uit een van de de bakken, laden en schuiven, die zich in een kast aan de wand achter haar bevonden. Boven de kast bemerkte men schabben, lokarissen, met allelei vaatjes die met kruiden gevuld waren. Daarnaast lagen enkele balen koffie op elkaar. Een vat petroleum lag er naast een vat bleekwater. De reuk van de diverse geuren van de verscheidene waren en kruiden schiet nog immer in mijn neus bij de herinnering aan haar winkel. Mijn tante vormde voor mij een speciale figuur, omdat ze de kunst kende op de weegschaal met de ijzeren gewichten alles zo vlug en keurig te wegen.

Het toethuizeken.

Meetje was de grootmoeder van mijn buurvriendje Maurice en vele personen kwamen haar raadplegen voor allerlei kwalen : nagelgaten, zweren en wat weet ik meer. Ze woonde vlakbij een overweg, in een huis van de staat. Dat noemden de mensen van de gemeente een roethuizeken. Wij spreken van een « toethuizeke », omdat de vrouw soms moest toeten of trompetten. Bareelwachtster was haar beroep.

Zij moest zorg dragen voor de treinen die weg en weer naar de stad reden. Gewoonlijk waren het marchandise. Om de overweg te sluiten haalde Meetje een handel over die bij middel van een kabel in verbinding met de barelen stond. De barelen schoven uiterst langzaam om de spoorwegovergang af te sluiten. Zo lang de trein op veilige afstand bleef, liet Meetje een opening vrij om gejaagde boodschappers nog eventjes door te laten.

Wij lagen op de grond en legden het oor op een spoor om te bepalen hoe ver een trein nog verwijderd was. We konden verklaren, wanneer de afstand ongeveer 1500 meter bedroeg.

Overdag hanteerde Meetje een rode vlag om aan de machinist van het naderend gevaarte te seinen, dat hij langzaam moest rijden, of dat alles veilig was. 's Avonds geschiedde dat bij middel van een driehoekige petroleumlamp : een met wit glas betekende dat alles veilig was; een met rood glas betekende : stoppen; een met groen : langzaam rijden. Zodra de lokomotief voorbij gereden was draaide Meetje de barelen weer open.

De eerste maal dat ik het huisje van Meetje binnentrad, zag ik er tot mijn niet geringe verbazing allerlei lampen, ronde, vierkante en driehoekige, allen netjes in een rijtje op een boord. Meetje poetste ze op tijd en stond. Soms hebben wij dat wel klaar gespeeld. Onder het schap met lampen hingen enkele trompetten, trompers zeggen wij, en koperen hoorns. Daarop blies Grootje twee- of driemaal om het dichtst bije station of overweg, te verwittigen, dat een groot, zwaar gevaarte in aantocht was. Vóór en na deze prestaties nam Meetje een snuifje. « Om de zenuwen te kalmeren », verklaarde ze, want ze had een grote verantwoordelijke taak.

Begrafenisgebruik.

Met flarden en slierten hangen de herinneringen in mijn geest. Mijn jeugd was gelukkig, thuis en op straat, in de school en in de vakantie, op de werk- en de feestdagen. Eens was er een donkere dag. De vader van Mauriske was gestorven. Ze hingen een kruis van stro gemaakt op een hark tegen het hekken. Iedereen die er voorbijkwam, sloeg een kruis. De familie en de burens baden 's avonds de rozenkrans en het gebed voor de overledenen in een kapel in de buurt. Dat was een ramp voor me, want ik miste mijn vriend. En hij miste zijn vader.

Een lange, vierwielige wagen voerde de vader van Mauriske naar de kerk voor de zieleplechtigheid. Een lange sliert mensen volgde een uur ver de lijkwagen.

Grote en kleine vakantie.

De hoogdag van Pasen bracht de kleine vakantie. Die viel in de lente en bracht onze jeugdige geest werkelijk in vervoering. We merkten het in onze omgeving, bij de bloemen, de bomen en de planten, het schieten, het uitlopen of ontluiken van de knoppen. De dieren liepen dol en wild in de weide. De levensdrang ging de jongens niet ongemerkt voorbij. De ene merkte het beter dan de andere. Boerenkinderen waren vlugger ontwikkeld dan de stadsjeugd. Moeder

natuur herhaalt de vernieuwing van de dieren op het hof. De kinderen dienden af en toe in de stal en op de akkker een hand toe te steken. Wanneer wij toevallig in de buurt waren, mochten ook wij de veearts of « paardemeester » helpen. De helft van de grote vakantie brachten we door op de boerderij van de Van Ackers. Dan verwijlde ik ook vele dagen bij Meetje in het toethuizeke. De grote vakantie duurde dan van een tot eenendertig augustus. Die maand volstond natuurlijk niet om het werk op het veld klaar te krijgen, ver van daar.

2. — VOLKSGEBRUIKEN IN DE KRINGLOOP DER JAARGETIJDEN.

't Is Winter. Het varken wordt geslacht.

Jaarlijks kreeg ik de opdracht de slachter die in 't Veldeke woonde, te vragen om ons varken te komen slachten. Op de beruchte en bewuste dag was het een hele gebeurtenis. Wij moesten niet naar school en iedereen was in de weer. De slachter kwam op het hof, gewapend van kop tot teen. Hij droeg een korte jas en aan de dij een lederen koker, waarin allerlei lange, kleine en grote vliemscherpe messen staken. Op een hondekar lag een hak- of kapblok. In de arm droeg hij zijn groot, blinkend kapmes. De slachter zag er veel wreder uit dan de veldwachter die met zijn sabel achter de fanfare of in de processie liep. Wij maakten een strobed klaar, waarop het dier zou geveld worden. De killer betrad de stal met een touw dat hij rond de twee uiterste poten bond. Het arme beest had een voorgevoel van hetgeen op komst was en begon luidkeels te kermen. Het werd intussen naar het strobed geloodst. We mochten er helpen trekken. De poten schoten van onder het lijf. De slachter wierp zich op het dier, met de knie op de kop. Een kort, blinkend mes verdween in de keel.

Het warme, dampend bloed gutste overvloedig in de teil of kom die moeder aangebracht had. Met de vrije hand roerde de slachter er voortdurend in om het bloed niet te laten klonteren. Dat zou nadien gemengd worden met brood en zout en vet om trippen⁽²⁾ te maken. In sommige streken voegt men er suiker en krenten aan toe.

Als het zwijn goed uitgebloed was, legde men er stro op en rond om het te branden. De vlam ging in de hoogte en schoot gengsters. Dat vuur brandde de haren af. Wij keken aandachtig van op afstand. Na het branden volgt het schrepen. Met vier man hees men het dier op een tafel. Het woog ongeveer honderdtwintig tot honderdvijftig kilogram. Om het dier grondig te reinigen bond men het op een ladder die tegen de gevel van het huis geplaatst werd. Daar kon men het kuisen en wassen. De ingewanden en afvalsdelen werden er uit gehaald en zuiver gespoeld, darmen, maag, de lever, nieren, hersens. Daarna kapte de slager het varken midden-door in twee helften. Het dier moest vernachten om te stijven, zoals men dat uitdrukte.

De volgende dag begon het vettige werk. Het is verrassend wat een varken

(2)Trippen : bloedworst.

al leveren kan. Het wordt gescheiden. De beste brokken kwamen in de pekeltont terecht : voorhespen. buikschotel, karbonaden of kramenaden in sommige gewesten, achterhespen. Na enkele weken in de pekeltont gelegen te hebben, werden de hespen gespoeld, gekookt en in witte zakjes gestopt om te drogen. Vet werd tot smout gesmolten. De kaantjes⁽³⁾ werden in een kom bewaard, waarmede moeder saus maakte. De kop, zweerdekens en vlees van minder kwaliteit werden gekookt en in aardpotten geborgen en naar de frisse kelder gebracht om er af te koelen. De slager hakte brokken mager en vet vlees fijn op zijn kapblok. Hij stak dat vlees met de duim door zijn ijzeren trechterje in de zwellende darmen of snaren. Die worsten hing moeder aan een lat bij de zoldering om ze te laten drogen. Zo kwam er een hele resem vlees- en bloedworsten. Mager spek of hesp droeg men naar het bakhuisje om het daar te laten roken. Dat bakhuisje was daarvoor geschikt. Later heb ik nog duidelijk achterhaald, hoe er op sommige plaatsen drie soorten trippen of worsten zijn : vleesworsten, gesuikerde bloedworsten en worsten van wittebrood met suiker en krenten, koekworsten geheten. Dat hele bedrijf thuis leerde me beseffen, dat alles wat van het varken komt, eetbaar is. Alle familieleden, de pastoor en de dokter kregen een zende of zendinge.

Sint-Niklaasfeest.

Bij 't naderen van Klaasdag stond alles in het teken van de komst van de heilige. Enkele dagen vóór het feest werd 's avonds op de deur van het achterhuis geklopt en een stem riep : « Of al de kinderen al in het bed waren? ».

Muisstil slopen we naar de zolder, naar bed. We sliepen er naast het duivenhok. We kenden al de diertjes bij hun naam of bijnaam : den blauwen, den manjaard, de gespikkelde, de wittepenne, enz. 's Morgens wekte hun gekras of gekir ons. Vóór we insliepen, doofden we omzichtig de kaars met een kaarsesnutter, een soort schaar met een bakje aan een van de bladen. Dat spul noemden we dompertje. In onze droom zagen we de goedige Sint-Niklaas over de daken zweven, met of zonder Zwarte Piet, met of zonder paard. Moeder en vader vertelden ons allerlei verhalen over zijn goedheid en gestrengheid. Op de ochtend van Klaasdag strompelden we nog slaapdronken in ons wit tabbaardeke de trappen af. Wat een weelde! Voor ons stond een spekulaasman, ongeveer zestig centimeter hoog, met linten of papiertjes getooid, met aan zijn voeten twee of drie blozende appeltjes. Hij stond er netjes op de tafelt tegen de wand geschoven. Bij het ontbijt braken we een klein stukje van de spekulaas om met onze boterham op te smullen. De boterham was dan een rogge stutte met smout gesmeerd. We waren schraapzuchtig met de stukjes, want drie weken nadien, tot omstreeks Kerstmis hielden we nog een brokske over, dan moesten we de smaak en de lekkernij derven voor een hele jaar. Daarom waardeerden we dat gebak des te meer.

Nieuwjaarsbrieven.

Kerstmis en Nieuwjaar schoven in een soort devotievolle atmosfeer voorbij. Omstreeks Kerstmis zongen we om ter best en ter meest de liedjes die bij het

(3) Kaantjes : reuzel.

feest hoorden. We sierden een simpel stalleke thuis en staarden vol weemoed naar de grote stal in de kerk. Nieuwjaar was het familiefeest bij uitnemendheid. Tijdens de laatste dagen van het jaar leverden we op school een bijzondere inspanning voor onze nieuwjaarsbrief. De meester verstrekke aan elke leerling een brief, maar de ouders betaalden die, zonder dat we het wisten of merkten. De nieuwjaarsbrieven bevatten aan de bovenrand een soort van schilderijtje, of een roze engel met blauwe vleugeltjes, of bloemen, of een landschap met een kerktoren. Die versieringen konden we uithalen of uittrekken, zodat de engel of het landschap de indruk gaf afzonderlijk te bestaan. Het was nooit zo stil in de klas als tijdens het schrijven van de nieuwjaarsbrieven. De meester had geen ogenblik last om er die dag orde of tucht in te houden. De jongens transpireerden gelijk een paard dat zware grond aan het omploegen is. Iedereen beseftte dat zijn eer op het spel stond, om geen vlekken te maken en om aan ouders en aan peter en meter iets deftigs te kunnen presenteren. Na het schrijven volgde de taak van het van buiten leren. Zo gebeurde het gemakkelijk nadien, dat een of andere niet te snuggere knaap zijn nieuwjaarsbrief onderste boven hield, terwijl hij hem stond af te lezen! Eerst was er de nieuwjaarsbrief thuis, voor vader en moeder, met alle mogelijke beloften om deugdzaam en voorbeeldig te leven. Nonkels en tanten woonden betrekkelijk ver. Soms had het hard gesneeuwd en gevoren. Dan begaf het hele gezin zich op weg, allen achter elkaar op een indianenrijtje. Bij mijn peter bij voorbeeld kreeg ik als nieuwjaar drie hetekoeken, gebakken op de buis van zijn Leuvense kachel. Bij mijn andere ooms of tanten kregen we soms een peperkoek, die alle vormen kon vertonen, langwerpige, ruitvormige, achthoekige of bijna rond. De peperkoek was versierd met een paardje, een gieter, een bloemenkorf, een gouden sterretje, enz. De versieringen stonden in verband met een of ander element van de familie. Voor mij was het dikwijls een peperkoek met een gieter of bloemen om er me aan te herinneren, dat mijn vader een tuinier was geweest of van dergelijke familie afstamde. Vroeger waren de peperkoeken in de nieuwjaarsperiode versierd met patakons, een langwerpige koek met een plaasteren schijfje getooid. Dat schijfje noemde men patakons; men vond er met allerlei vormen en figuren: een hart, een paard, een ruiter, een bloem, een lansier, enz. Ook daar was er dikwijls een zinnebeeldige betekenis mede gemeend, van mijn peter kreeg ik immers met nieuwjaar een koek met een lansier op, omdat hij in het leger lansier was geweest.

De loting.

In het begin van het jaar, dikwijls in de maand februari of later, beleefden we de loting. Vele dagen bij voobaat was de dag besproken en de families in dewelke een jongen naar de loting moest trekken, rolden wekenlang over de tong. Soldaat worden klonk in die dagen als een akelig bericht. De kostwinnaar verdween voor een paar jaar uit de familie. Voor anderen was het geen vraagstuk van geldgewin, maar een waagstuk voor het lief of de verloofde. Zou de jongen die naar het leger vetrok, haar trouw blijven? Sommige moeders beloofden een beeweg om hun zoon vrij te krijgen. Op de bewuste dag trokken groepjes jonge lieden, van kop tot teen met papieren of echte bloemen getooid, naar het station om zich

naar de hoofdplaats van het kanton te begeven. De champetter begeleidde hen of stapte op kop. Wie zou er vrij geraken door een goed nummer uit de trommel te trekken? Wie zou er zich inloten? Vader vertelde me later, hoe jonge mannen aarde haalden van het laatst gedolven graf op het kerkhof en de aarde in de linkerhand hielden, terwijl ze het nummer trokken. Wat haalden de jongens niet uit om aan het geduchte en beruchte leger te ontsnappen? Op die dag dronken de lotelingen meer dan anders op een heel jaar, de een om zijn verdriet te verdrinken, de andere om zijn zege en geluk te vieren. Op die dag werd er soms duchtig gevochten, de ene gemeente tegen de andere, de ene wijk tegen een andere wijk. Vaak was het een gelegenheid om een oude vete te wreken. Als kind snapte men er weinig van. Het werd een ontzuenderend feit, als men ontdekte, hoe wild en woest de mensen zich gedragen konden.

Pasen.

De gang van de seizoenen schuift met een onverstoerbare regelmaat door de natuur en door het mensenleven. Niemand weet hoe het komt en verloopt, maar elkeen vindt het gewoon: na de gure winter komt de kittelende en prikkelende lente; na de warme, hete zomer volgt de gouden herfst en zo draait en waait het immer door en voort. De kinderen voelen, hoe op een bepaalde dag de winter verdwenen is en ze komen met de knickers te voorschijn. Niemand gebiedt of voorspelt dat. Het gebeurt gewoon zoals het bloed door onze aderen vloeit. De natuur gaat immer zijn gang, bij inspanning en bij ontspanning, bij geboorte en vreugde, bij dood en nood.

De lente en Paasen waren één voor ons. Twee data waren één beeld, omdat op tweede Pasen de jaarmarkt op het programma stond. De jaarmarkt was de lentekermis. Een paar dagen vóór de hoogdag groeven we puttekens in de grond en vulden die met stro, zodat de eieren die de klok uit Rome meebracht, niet zouden breken of knotsen. Deze eieren waren gewone eieren die vader geschilderd of gespikkeld had. De kermis was in het zicht en aldus kwamen de eieren in de deeg terecht.

Kermis.

Op de markt drentelden we langzaam rond. We wisten waar een schietkraam, een paardjes- of zwiermolen zou opgesteld worden. Zelden ontsnapte iets aan onze weet- of nieuwsgierigheid. Op de dag van de kermis zelf, in de namiddag kwam een man aandraven met een paard. Wat zou die uitspoken? Eerst sleurde hij een paar kisten van zijn wagen, dan een langwerpige blok op vier poten en een paar houten bijlen of hamers. Een kist ging open en de man spreidde enkele uiterst taaie lekker- of peperkoeken op de blok uit. Mannen en vrouwen, kinderen, jongens en meisjes drumden kurieus naar zijn spel. « Wie waagt zijn kans? » schreeuwde hij. « Wie kan met drie kloppen de koek doorhakken? Hij krijgt de koek! »

Elkeen keek en wachtte, gespannen. Wie zou het aandurven? Jongens en mannen zouden aan hun verloofde of lief en hun vrouw eens laten zien, waartoe

ze in staat waren. Velen waren onthutst na de eerste of tweede klop. Ze bereikten misschien twee op tien keren hun doel. Toch moesten ze de koek hebben.

De molens waren in de verste verte niet automatisch uitgerust zoals thans. De meeste foorkramers bedienden zelf het orgeltje dat de kermisgasten moest lokken. Wij kregen de kans gratis op de molens mee te rijden, wanneer we eerst drie of viermaal of meer in de kap van de molen gingen steken. We bevonden ons op een platform. Enkelen vonden dat reuzeplezant. Anderen waren vlug moe.

Van de molen begaven we ons naar het schietkraam. Daar bengelden stenen pijpjes aan een draad of draaischijven vormden het doelwit. Sommigen mikten naar een doodskist. Wie het doel niet raakte, kreeg geen prijs. Na enkele keren kreeg of won men wel een onbenullig papieren roosje. We waren er niet van weg te slaan. Bij valavond pas trokken we naar huis. Daar verorberden we een paar koekestutten en vlogen dan naar bed, waar we droomden van een opwindende dag in ons rustig leventje.

Oogsttijd.

Bij boer Van Acker hielpen we op het veld de vroege aardappelen rooien. Dat was een wonder leven in de volle natuur, met de wijde hemel boven ons, de brandende zon, de bruine aarde, het bestendig gebogen staan. Omstreeks drie uur in de namiddag bracht iemand van het vrouwvolk op de hoeve ons koffie en lekker tarwebrood. Dat brood beduidde voor ons een feest, maar we deden ons best om het niet te laten blijken. We leunden voor het eetmaal tegen een hooi- of strohopper en de maaltijd smaakte ons gelijk een koninklijk gerecht. Voor de groten was het een gelegenheid om op adem te komen, maar voor ons de kans om rustig en lustig dat boerenbrood te verorberen. Nadien ging het werk verder, zonder opont-houd : aardappelen kappen, in de manden vullen, op de kar laden. De zon brandde scherp, de rugspieren pijnigden ons. Een driewielkar voerde de vracht naar huis in de loop van de dag en de laatste vracht trok naar de hoeve, als het donker werd.

Het dagwerk was voor de landman nog niet klaar. In de stal daar wachtte : het melken van de koeien, het voederen van de beesten en het uitmesten van de stallen, bij het licht van een stal- of bollantaarn. In de drukke dagen van de aardappeloogst mochten we ook blijven avondmalen en voelden we ons ingeschakeld in de belangrijke drukte. Bij het middagmaal speelde ik een opvoedende rol. Op de hoeve bracht de postbode een dagblad en omdat ik niet zoveel at als de anderen, stond ik eerst van tafel op. De boer of de boerin reikte me het dagblad en ik moest voor allen voorlezen. Bij boer Van Acker zaten ze in het oogstseizoen met moeder, vader, kinderen en personeel met achttien personen aan de tafels.

En als de oogsttijd voor bij was moesten we terug naar school. En weer begon de nieuwe levenscyclus van de herfst naar een nieuwe oogsttijd.

G. DE PUYDT

Eine-Oudenaarde. – Fieteltentoonstelling 1846-1971.

In het gebied van Zuid-Oost-Vlaanderen heeft het woord « fietel » twee verwante betekenissen : in Ronse bedoelt men de ommeegang met het reliekschrijn van Sint-Hermes, rond de hele stad en door al de omliggende dorpen heen, over een afstand van ongeveer drieëndertig kilometer, over een klimmende en dalende weg, van in de morgen tot omstreeks zes in de avond, op Drievuldigheidszondag, d.i. de zondag na Pinksteren.

In Eine en andere lokaliteiten van het Oudenaardse, b.v. Bevere en Mater, spreekt men van de « koddige fietel », dit wil zeggen, een leutige, vrolijke en olijke stoot van wagens en groepen en soms afzonderlijke personen, die op komische en originele wijze eigentijdse gebeurtenissen en toestanden hekelen. Hier wordt fietel in de afgeleide betekenis gebruikt voor ommeegang, ook zonder reliekschrijn. De « fietel » bestaat er volgens controleerbare gegevens sinds 1846, maar volgens de lokale traditie dateert het feestelijk gebeuren uit de jaren 1840.

Eine kent sedert eeuwen de paardenommeegang en -wijding, waarvan de oorsprong tot de tijd van de kruistochten zou reiken. De heerlijkheid Eine behoorde toe aan de familie *de Landas*, een van de invloedrijkste adellijke geslachten in Vlaanderen. Een *Arnold de Landas* nam deel aan de vierde Kruistocht, hielp Konstantinopel innemen en Boudewijn van Vlaanderen tot keizer uitroepen. Bij zijn terugkeer langs Rome zou Paus Innocentius III hem op basis van zijn dapperheid een kruis overhandigd hebben, gemaakt uit het hout van het echte kruis. Bij zijn terugkomst in zijn heerlijkheid trok de hele bevolking hem tegemoet. De relikwie werd plechtig in de kerk gebracht en een broederschap van het H. Kruis ontstond. Als herinnering aan de grootse intrede zou de graaf een ruiterring bevelen hebben, of zou een paardenommeegang spontaan ontstaan zijn op de zondag na de kruisverheffing, nl. 14 september. De paardenommeegang geleeke op een godsdienstige stoet en heeft thans nog plaats op 25 juni. De ruiters rijden rond het dorp en driemaal rond de kerk, zodat men er soms de term « kavalkade » hoort weerklinken.

Bestond er vroeger naast de godsdienstige stoet een kavalkade met koddig karakter, die niet regelmatig bestond en omstreeks 1840 een vaste traditie kreeg? Het valt lastig dergelijke oorsprong te achterhalen, maar jaarlijks kan men hier lol en leute beleven in de hoogste graad « langs de koddige fietel » om.

Prosper De Maeght, een farceur eerste klas, heeft misschien de fietel uit de grond gestampt, ofwel hem een vast karakter gegeven.

Omstreeks 1840 waren enkele vrouwen uitgegaan. Volgens de verklaring van de enen gebeurde het op een kermismaandag en trokken ze naar de markt te Oudenaarde. Volgens een meer betrouwbare bron gebeurde het in de meimaand en gingen de vrouwen op bedevaart naar Kerselare.

Ook de vrouw van Prosper De Maeght was van de partij en had thuis aan haar gemaal de boodschap nagelaten : — *Prosper, let goed op de deurl*

Het werd laat in de namiddag en de vrouwen waren nog niet terug van hun tocht. Prosper De Maeght kreeg «het zot in het hoofd» en de kitteling in de voeten. Een komplot met burens kwam gauw tot stand. Ze gooiden hun werktenue, de blauwe voorschoot, in de hoek en trokken elk een geïmproviseerd circuspak aan. Prosper De Maeght dacht aan het bevel van zijn vrouw, haakte de deur uit de hengsels en laadde die op een kruiwagen, waar hij de geit voor spande.

Antoon heeft op grappige wijze Prosper De Maeght met zijn kruiwagen en deur getekend, maar de geit werd vergeten.

Cliché : Feestkomitee Eine.

Met dat span in hun midden en met ketelmuziek trokken de mannen stoetsgewijze de vrouwen tegemoet. Deze hadden tijdens hun terugtocht er iets van gehoord of gemerkt en zoals het voor de hand ligt, de verwondering om dat vermetel optreden groeide tot verontwaardiging. Ze mochten dergelijke inhuldiging niet laten slagen en kozen een andere weg.

De mannen dachten niet aan verontwaardiging en gekrakeel. De feestelijkheden konden zo niet stoppen. De stoet kwam terug zonder vrouwen en passeerde door de straten van Eine, die met fakkels verlicht waren. Prosper De Maeght en zijn makers lieten het niet bij één heuglijk optreden en daar ontstond jaarlijks een gelijkaardige stoet. Sinds 1846 prijkt de Fietel officieel op het kermisprogramma. Aldus kreeg het inrichtend comité van vier Andrees en een Marc, de Heren Van den Hende, Peyskens, De Lepeleire, Tembuyser en Leutenez kans en gelegenheid om een tentoonstelling op touw te zetten. Ze stond in het teken van de eerste officiële stoet :

1971 1846 Aelsoo lettegh'ie op die Deure

Cliché : Feestkomitee Eine.

De expositie toonde drie fazen : 1846-1918 / 1919-1940 / 1941-1971.

De verzamelaars uit Eine beschikken over een rijke voorraad ansichtkaarten en foto's, die vanaf de vroegste jaren tot op heden het verloop van de uitbeeldingen raak weergeven. Daar bestaat mogelijkheid de tematiek van de voorstellingen op te sommen, de kledij te bestuderen, de voorkeur van de wagens en groepen te onderzoeken. Hier is voer voor sociologen en psychologen.

Naast de vele foto's vindt men andere, meer materiële getuigenissen : vlagjes, medailles, strooiblaadjes met liederen, klederen, wagensdelen, maskers en koppen, reuzen, wippaardjes, enz.

De vele schilderijen die ons medelid, de kunstschilder Ernest van den Driessche in bruikleen gaf voor de expositie verleenden het geheel een luisterrijk uitzicht.

De expositie had plaats in de kapel van een voor een groot deel leegstaand klooster te Eine. Het lot van talrijke kloosters in Vlaanderen staat op een keerpunt. Wat gewordt er van deze gebouwen en instellingen die eeuwen lang een vaste

schakel in het volksleven zijn geweest? Deze bedenking komt ongewoon bij deze Fietelherinneringen. Een fietel en een kapel hebben geen raakpunten. Een klooster en een kapel dreigen te verdwijnen. De fietel blijft. Het leven gaat verder. Laten we hopen, dat de fiertels die in een deel van onze provincie zo welig bestaan, ergens hun schatten en dokumentatie samenbrengen en veilig behoeden en behouden. Heist-aan-Zee biedt jaarlijks een Salon van de Humor. Waar en wanneer zien we een Museum van de Humor, waar de fiertels een belangrijke positie zullen innemen?

Een jubileum van honderd vijftwintig jaar bewijst, dat we ook op dit gebied rijk zijn.

Renaat VAN DER LINDEN.

P.S. : De neringdoenden richtten in samenwerking met het Fietelkomitee een etalagewedstrijd in; elk uitstalraam stond op een of andere wijze in betrekking met het jubileum. Daar was een prijs van uitmuntendheid en grote onderscheiding mede gemoeid.

Bronnen : F. VAN ES, *Nota over de Ommegang van het Heilig Kruis en « den koddigen Fietel »* te Eine. Oostvl. Zanten III (1928) 72-77.

Renaat van der LINDEN, *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen. Bijdrage tot de studie van de legenden, de ikonografie, de volksgebruiken*. Ledeberg-Gent, 1958, 86-91.

Gavere en het bronzen beeld op de architraaf van het station Gent-Zuid

Onze bijdrage over het bronzen beeld op de architraaf van het station Gent-Zuid toonde aan dat de v.z.w. « Journées Coloniales - Koloniale Dagen » in 1931 het beeld aan het Stadsbestuur van Gent aanvroeg om het als gedenkteken op te richten ter nagedachtenis van onze medeburgers, gesneuveld voor de beschaving in Kongo. Van een monument met het beeld is niets terecht gekomen.⁽¹⁾

Prof. Dr A. Evrard deelt thans mede dat het bewuste beeld in het jaar 1953 nogmaals aangevraagd werd om het op te richten voor een ander doeleinde.

In 1953 was het 500 jaar geleden dat de Slag bij Gavere plaats had. Ongeveer 16.000 Gentenaren sneuvelden er voor het behoud van hun voorrechten. Over deze bladzijde uit de Gentse geschiedenis zijn reeds tal van markante studies gepubli-

(1) O V Z XLVI (1971) 27-21.

ceerd die handelen over de gebeurtenissen die er aanleiding toe gegeven hebben en over het verloop van de veldslag.⁽²⁾

Om het bondig uit te drukken, het ging om een belastingskwestie, o.a. op het zout, een eerste belasting die Hertog Philips de Goede wou invoeren. De Gentenaars, getroffen door de economische crisis, o.a. in de lakennijverheid, gingen niet akkoord met dergelijke belasting. De betwisting eindigde op 23 juli 1453 met de Slag bij Gavere, waar ongeveer 16.000 Gentenaren hun leven lieten. In de eindfase sneuvelde nog een laatste bataljon van ongeveer 1.000 man sterk aan de Schelde in de vlakte van Semmerzake. Alhoewel de strijd zich in feite op het grondgebied van Semmerzake afspeelde, kreeg het gevecht wegens de rol van het naburige kasteel van Gavere in de strijd, in de geschiedenis de naam van « Slag bij Gavere ». Deze voor de stad Gent zo vreselijke en toch glorieus prestatie was tot in 1953 nooit herdacht. De helden van 1453 liggen verloren en vergeten in de stille weiden langs de Schelde. Het jaar 1953 was een enige gelegenheid om, als 500ste verjaring, de nagedachtenis te huldigen van hen die vielen opdat Gent zou leven.

Naast een erkomitee werd ook een uitvoerend comité gesticht ter « Herdenking van de Slag bij Gavere (1453-1953) ».⁽³⁾

Op 1-2-1953 stuurt het uitvoerend comité aan het Stadsbestuur een aanvraag om een toelage te verkrijgen voor het oprichten van een gedenkteken te Gavere, als aandenken van het bloedigste offer uit de geschiedenis van Gent. Prof. Dr. A. Evrard, de eerste en biezonderste bezieler voor het oprichten van een monument, zag het bronzen beeld van de architraaf van het station Gent-Zuid, dan nog beschouwd als « de Maagd van Gent », staan op de gronden van de stadsreinigingsdienst, toen gevestigd op de Sint-Lievenslaan. Hij oordeelde dat het beeld als monument geschikt was en richtte in hoedanigheid van sekretaris van het uitvoerend comité op 26-2-1953, een aanvraag aan het Stadsbestuur.

Onverklaarbaar genoeg kon het Gentse Stadsbestuur « wegens de beperkingen door de Hogere Overheid opgelegd inzake het verlenen van alle geldelijke steun, ingevolge de deficitaire toestand van de stadsfinanciën aan de vraag om een toelage, geen gunstig gevolg voorbehouden ». Evenmin kon het beeld afgestaan worden daar het Stadsbestuur zelf reeds een bepaalde bestemming in overweging had genomen.⁽⁴⁾

Volgens ingewonnen inlichtingen koesterde het Stadsbestuur het plan om het beeld op te richten in het Koning Albertpark dat intussen aangelegd was op de terreinen vrijgekomen door de afschaffing van het station Gent-Zuid.

Verleende Gent zijn medewerking niet, Gavere daarentegen werkte mee! Wel is te vermelden dat sommige Gentse persoonlijkheden, als in feite het werk gele-

(2) V. FRIS : La bataille de Gavre, Gand, A. Siffer, 1910.

V. GAUBLomme : De Slag bij Gavere, Het Land van Aalst, jg. IV, nr. 4, 1953.

A. EVRARD : Die Plaghe van Ghendt, De Toerist, jg. 32, nr. 1, 1953.

Dr. A. EVRARD : Flitsen uit het Boergondisch tijdperk, De Autotoerist, jg. 6, nr. 15, 1953.

Prof. Dr. P. de KEYSER : 23 juli 1453 - De Slag bij Gavere, De Autotoerist, jg. 6, nr. 15, 1953.

De Slag van Gavere, Gent, De Vlaamse Gids, 1910.

(3) De eerste medewerkers waren de HH. Schepen de Sorgeloose en Aannemer L. Van Quaille, beide uit Gavere.

(4) Brief 9-3-1953, Stadsbestuur van Gent, 1e afdeling; archief « Herdenking van de Slag van Gavere (1453-1953) ».

verd was en de gelden moeizaam bijeengebracht waren, zich in een beschermkomitee hebben aangesloten. Het oprichten van een gedenkteken dat een krijger zou voorstellen werd door het uitvoerend komitee vooropgezet.

Gedenkteken te Gavere
van « De slag bij Gavere 1453 »
(Cliché : Generale Bankmaatschappij)

Wij moeten nog vermelden dat de volksmond te Gavere het beeld als « Valeer van de Markt » bestempelt.

De veronderstelling, als zou Frans Tinel een Gavers type als model voor het beeld gekozen hebben, werd door onze informatie ter plaats weerlegd. De Gentse krijger werd de naam van « Valeer van de Markt » toebedeeld op een bijeenkomst, tussen pot en pint, waarop een inwoner meedeelde dat het aangezicht van de Gentse Krijger wonderwel geleek op dat van zijn oom Valeer, waarmede meteen het beeld gedoopt was en de naam behield.⁽⁵⁾ Thans nog blijft de benaming onder de Gaverse bevolking voortleven.

M. BROECKHOVE

(5) We betuigen onze dank aan Prof. Dr A. Evrard voor het bereidwillig te onzer beschikking stellen van alle dokumentatie.

(6) Meegedeeld door de HH. O.S. Depraet (Gent) en L. Van Quaille (Gavere).

ZOEKEN EN ZANTEN

GENT. — Huwelijksgebruik, rijstworp.

Heel sporadisch en met een regelmaat van ten minste tien rijstworpen per jaar, wordt aan het stadhuis te Gent een huwelijksgebruik ingeburgerd dat voor een kwart eeuw niet thuis hoorde in de Gentse volkskunde. We hebben het genoteerd op 1 juli 1971.

Drie keren per week, en soms meer in de zomermaanden, stappen tientallen paren in het huwelijksbootje, ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand in de gotische trouwzaal van het stadhuis. Naar gelang van de sociale stand en de financiële mogelijkheden van het bruidspaar, geschiedt de plechtigheid, in wat men in de volkstaal noemt « met een trouw van eerste, tweede of van derde klasse ». Er bestaat nog een vierde categorie, een kosteloze trouw, die gewoonlijk de woensdag namiddag plaats heeft op het stadhuis, maar dan zonder vloerbekleding en zonder tapijten in de trouwzaal, noch op de trappen van de pui. Het baldakijn langs de Hoogpoort is er altijd én voor iedereen, rijk en arm. Onder de strenge blikken van de stenen figuren « waghemakere » en « scepenen », en onder de melancholische starende « wapenmakere », geflankeerd door de « stafdrager » en « Marg^{te} Van Oostenrijk », dalen honderden gehuwden de trappen af, meestal begroet door familieleden, vrienden en kennissen, vergezeld van fotografen die het historische ogenblik in beeld willen brengen.

Het gebruik van de rijstworp naar de pasgehuwden dateert te Gent vanaf 1945. De eerste soldatenhuwelijken van Amerikanen met Gentse meisjes, zijn het startpunt geweest voor dit huwelijksgebruik te Gent. In de eerste jaren na de bevrijding bestond te Gent ook het gebruik, zowel vóór als na de plechtigheid op het stadhuis, potten en pannen aan de wagen van het bruidspaar te hangen.

Naarmate de Amerikaanse soldatenhuwelijken aan belangstelling verminderden ging ook het gebruik van het geïmporteerd charivari of ketelmuziek verloren. De rijstworp als huwelijksgebruik voor de Gentse burgers handhaaft zich reeds een kwart eeuw meestal ter gelegenheid van huwelijken eerste klasse.

Oorspronkelijk is de rijstworp een symbolisch gebaar van een vruchtbaarheidsritus.

We weten niet of de rijstworp — als geïmporteerd Amerikaans huwelijksgebruik — kans maakt in de nabije toekomst grotere uitbreiding te nemen in de stad Gent en mogelijks zich verder verspreidt in de provincie. Zo signaleert men ons voor de maand augustus 1971 een rijstworp te Gentbrugge na een huwelijksinzegening om 16 u. Het ritueel ging gepaard met een orkestje van potten- en panneninstrumentarium dat aan de auto van 't jonge echtpaar hing te bengelen. Begin september 1971 noteert men ook een rijstworp te Wetteren na een huwelijksinzegening om 11 u. De mogelijkheid bestaat dat de rijstworp over een tiental jaren totaal kan verdwenen zijn. De volkskundige evolutie niet kennende, vinden we het dan toch raadzaam het gebruik te signaleren als een geïmporteerd volksgebruik dat te Gent een kwart eeuw traditie achter de rug heeft, en mogelijks in andere steden en gemeenten navolging kent, geïnspireerd op het importartikel.

Marcel Daem

CIKOREI

I. Sagen & legenden

In ons land groeit jaarlijks een soort Siamese tweeling, de cikoreil. Het loof, wilo(o)f, Brussels lof vindt u in hoofdzaak in Brabant, de wortel vooral in Vlaanderen. Beide leveren uitstekende waar voor de gezondheid.

voorwoord

Studies en artikelen van volkskundigen verstrekken over het algemeen weinig of geen dokumentatie in verband met cikorei. Stellen we niet voldoende belang in spijs en drank? We willen de oorzaak van het feit voorlopig niet opsporen en het alleen konstateren.

De cikorei, de bekende lintbloemige plant die men aantreft langs rivier- en zeedijken en aan de wegen, die men kweekt in Oost- en West-Vlaanderen, komt sinds generaties als surrogaat voor koffie in de handel. De als een spar vertakte, links- en rechtsgebogen, holle en ruwbehaarde stengel ... van de familie der Composieten, bereikt een hoogte van een meter. Hij bevat, evenals de onderste, gesteelde en ingesneden bladeren en de bovenste zittende, ongedeelde en lancetvormige blade-

Chicorium Intybus

a. Bloeiende plant; b. wortel;
c., d., e. verschillende delen van
bloem en vrucht.

ren een bitter melksap. De mooie blauwe, soms rozerode, zelden witte bloemen die in juli tot september voorkomen, en zich bij slecht weder sluiten, bevinden zich afzonderlijk of meerdere samen in de bladoksels. De dikke, vlezige, spilvormige, melkbevattende wortel, die van buiten hel geel is en bitter smaakt, en na drogen hoornachtig en hard is, wordt gebrand.⁽¹⁾

De aanleiding tot deze bijdrage is niet alleen het verbod van mijn toegewijde dokter (s) van sterke koffie te drinken, maar daarnaast een samenloop van omstandigheden, o.a. de verrassende vaststelling, dat de cilindervormige en rechthoekige verpakking nog steeds in de handel en in de mode is, zoals in de periode van onze grootouders, zodat in dit opzicht de traditie een ongehoord sterke rol speelt. Verder een bericht in « De Beiaard » weekblad, Zottegem dd. 31 okt. 1969.

BEKENDMAKING

De chicoreibranderij te Steenhuize aanvaardt tot 15 december chicoreiwortelen voor het branden.

492

en daarnaast de ontdekking, dat de plant in West-Vlaanderen FRUT en PRUT en KROT wordt genoemd en in een deel van het Waasland PARDAF.

Tegelijk intrigeerde me de verspreiding van de fabricatie. De teelt concentreert zich in West-Vlaanderen, maar PACHA, n.v. gebroeders van Lier in Hal en de BEUKELAAR, n.v. fabrieken der gebr. de Beukelaar in Antwerpen staan aan de spits voor de produktie in ons land, terwijl DE LELIE p.v.b.a. gebroeders d'Haene in Berchem-Oudenaarde op de derde plaats treedt. Menigeen weet, dat de familie Buysse-Loveling in Nevele niet alleen letterkundigen telt, maar ook een cikoreifabriek exploiteert. Hoe en waarom verdwenen talrijke ondernemingen, Verburgh-de Cool, Van Thieghem-Dupont en andere in Roeselare, F.C. Jacobs in Gent, Aimé de Backer-Rutsaert in Eeklo, die in 1898 zijn bedrijf stichtte te Lovenegem en het in 1914 naar Eeklo overbracht. zoals men leest op de tweetalige verpakking van zijn waar?

Kruiden en planten speelden bij onze voorouders een veel belangrijker rol dan we vermoeden. Heden nog geloven vele lieden in de geneeskundige kracht van kruiden en planten of gaan ze opnieuw ontdekken. Het hoeft ons niet te verwonderen, dat men vroeger toverkracht aan planten toeschreef en er allerlei sagen rond weefde. Daarmee steekt de studie van wal.

(1) Ludwig BROEBER, *Das neuzeitliche Kräuterbuch*. Band I 391.

Sommige helden zijn onkwetsbaar. Achilleus, de beroemdste held van de Grieken bij Troje, kon alleen aan de hiel gekwetst worden. Siegfried, de Germaanse sagenheld, kon maar gewond worden op een plaats tussen de schouders.

Sommige planten bezitten uitzonderlijke kwaliteiten en beschermen tegen houw en steek en schot, met andere woorden : ze maken de drager onwondbaar. Ook de wilde suikerij of cikorei bezit deze uiterst ongewone eigenschap.⁽²⁾

In de wereld van het sprookje ontdekt men, dat sommige mensen zich kunnen onzichtbaar maken. In de oudheid konden goden en godinnen dat. Ook heksen en tovenaars streven ernaar. In het domein van de planten heeft men een gewas gezocht, dat de mens in staat stelt zich onzichtbaar te maken.

Bij de samengestelde bloemen treft u een hele reeks aan. Ook de wilde suikerij hoort er bij. Daar zijn nochtans enkele voorwaarden mee gemoeid. Het moet in eerste instantie de zeldzame witbloemige variëteit wezen en men moet ze zwijgend op Sint-Jakobsdag, dit is vijftieng juli, met een goudstuk uit de grond halen.⁽³⁾

Een gebruik in Zwaben is nog een tikje ingewikkelder.⁽⁴⁾

U moet de witbloemige cikorei halen op Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart vóór zonsopgang. U moogt niemand aanspreken en niemand mag het woord tot u richten. Op de vindplaats zegt u met het gelaat naar de zon gekeerd :

God groet u, u liefvallige wegwachters allemaal
die u voor en achter me bevindt. Stilt bloed en
geneest wonden en alles tegelijk en behoudt de kracht
die God en de Heilige Maria u gegeven heeft.

Men maakt driemaal het kruisteken en graaft de plant met de wortel uit, echter niet met behulp van ijzer. Men mag de wortel niet met de blote hand aanraken.

De Latijnse auteur Plinius, overleden in 79 bij de beruchte uitbarsting van de Vesuvius, handelt in zijn encyclopedisch werk *Naturalis Historia*, over de natuurwetenschappen, over etnografie en antropologie, geneesmiddelen uit het planten- en het dierenrijk. Hij verhaalt, dat men naar de verklaring van « magi », d.w.z. tovenaars, aantrekkelijker wordt en veiliger bekomt wat men nastreeft, door zich met het sap van « cichorum » en tegelijk met olie in te smeren. (Boek XX. 74).

Heksen en boze geesten kunnen plagen en kwellen. Maar de mensen zochten en vonden planten als verweermiddel, om de betovering onmogelijk of onschadelijk te maken. Op enkele plaatsen in Duitsland verzamelde men vijftien kruiden als een antimagische gewijde hemelvaartstuil. Het getal vijftien bleek hier en daar niet te volstaan en dan vindt men duivel- en toverwerende Onze-Lieve-Vrouw-

(2) Is. TEIRLINCK. *Flora Magica*. Antwerpen, 1930, 229.

(3) Idem. 224. Voortaan wordt dit boek aangehaald als T.F.M.

(4) MARZELL, *Wegwarte*, in : Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin, 1938/1971. Band IX. 227-235. Hier p. 229-230.

Hemelvaartruikers met zo maar even zevenenzeventig planten. In deze reeks hoort de cikorei, als wegwachter of wegsuikerij thuis.⁽⁵⁾

In het gebied van de Franken kende men de wilde suikerij de kracht toe om toverij te verdrijven. Men moest de plant uitgraven bij middel van een geldstuk en het was niet toegelaten ze aan te raken met de hand. Tijdens het graven moest men de heilige Drievuldigheid aanroepen.

De suikerij kwam ook als amulet in aanmerking. Men moest die, geknield op Sint-Jansgeboortedag, namelijk op vierentwintig juni, even voor zonsopgang met goud of zilver aanraken en daarna met ijzer uit de grond rukken. Daar was een reeks plichtplegingen mede gemoeïd. Het zwaard van Judas Machabeus, hoofd van de vrijheidslievende Israëlieten in de strijd tegen Syrië (+ 160 voor Kristus) kwam er ook bij te pas.⁽⁶⁾

Planten kunnen wondere taken en zaken uitvoeren : schatten graven, bronnen en erts zoeken, sloten en boeien breken. Vroeger beeldden sommige lieden zich in, dat ze niet over hun vrijheid van handel en wandel beschikten, dat een onbekende, vijandige persoon hun doen en denken aan banden legde. Dusdanige personen waanden zich langs alle kanten geboeid en gebonden. Daar bestond een verweermiddel. Degene die wilde suikerij over zich droeg, was vrij van alle banden. Een nette geruststelling! « Indien men iemand buiten zijn weten en gedurende zijn slaap met boeien bindt, vallen deze van zelf los, indien de slapende persoon suikerij over zich draagt! ».⁽⁷⁾

Wanneer iemand een witte suikereibloem ontdekt, dient hij ze te plukken en aan zijn wandelstok te binden : op die manier bindt hij het geluk aan zich vast. Wie dergelijk vasthechten verzuimt, wordt de volgende ochtend gewaar dat de witte suikereibloem verdwenen is.⁽⁸⁾

We stellen vast, dat er op basis van oude sagen ongewone kracht in de cikorei schuilt. Het ligt voor de hand, dat onverbiddelijk de vraag volgt : waar komt de cikorei vandaan? Kunnen de volksverhalen ook op dit vlak een verklaring verstrekken? En waarom niet? De ene maal vernemen we, dat het een hemelse plant betreft, en een andere keer gaat het om een vervloekte. Hier volgt de uitleg :

oorsprong

Op een keer liet Petrus bij het sluiten van de hemelpoort zijn sleutels vallen. De sleutels vielen op de aarde en een engel was verplicht ze voor Sint-Pieter terug te halen. Waar de sleutels op het land gelegen hadden, waren er intussen planten ontstaan zo blauw als de hemel zelf.

Zo was het dan een hemelse plant en men gaf haar de naam «hemelsleutel».⁽⁹⁾

(5) T.F.M., 287.

(6) J. P. THIERS, *Traité des superstitions*. 1777, I, 150.

(7) H. RELING und J. BOHNHORST, *Unsere Pflanzen*. 1898³, 171.

(8) T.F.M., 254.

(9) M.C. BLOETE - OBBES, *De geurende kruidhof*. 266

Een legende tekent een hemelse plant. Een sage bestempelt ze haast als een vervloekte.

En meisje wachtte langs de kant van de weg tevergeefs op haar verloofde. Ze wachtte en bleef wachten, maar de verloofde daagde niet op. Ten slotte veranderde ze in een bloem, de wegwachtster.

Johann Wolff stelt de ontrouw van de jongen voor in vier strofen :

*Daar wacht het bleke jufferlijn
De dag en de donkere nacht alleen
Op haar hartedief aan de wege
Wegewachter, wegwachter*

*Ze spreekt: zelfs wen ik hier wortel sla
En wachten moet tot de jongste dag,
Ik wacht op hem aan de wege,
Wegewachter, wegwachter*

*Vergeten heeft haar de wilde knaap-
En waar ze gewacht heeft, daar vond ze 't graf.
Een bloemlijn spruit aan de wege,
Wegewachter, wegwachter*

*De zomer komt en de zomer gaat.
De herfstwind over de heide waait.
Het bloemlijn wacht aan de wege,
Wegewachter, wegwachter*

De ontrouw kan ook van de vrouwelijke kant stammen.

Een meisje was haar verloofde ontrouw geworden. Ze stond langs de weg op haar nieuwe vrijer te wachten en veranderde er in een bloem. Nu staat ze daar tot in de eeuwigheid als een vervloekte bloem, tot leerzaam en vermanend voorbeeld voor alle ontrouwe meisjes.

Een variante in het verhaal duidt een gehuwde vrouw aan.

Een vrouw was haar man ontrouw geworden en ze stond langs de weg op haar vriend te wachten en de vrouw werd er tot straf voor haar ontrouw in een bloem veranderd.⁽¹⁰⁾

Op basis van deze beschrijving begrijpen we dan de namen : *Verwenste juffer*, *Wegenwachter*. *Wegenwaart* en *Wegwarte*, reeds in 1514 *Wegheweert* (Nederlands), *Verfluchte Jungfer*, *Wegwart*, *Wegwarte*, *Wegwartz* (Hoogduits), *Custos Viarum*, d.i. wegbewaker, wegwachtster in het middeleeuws Latijn.

(10) T.F.M.. 252-253. I. TEIRLINCK. *Flora Diabolica*, Antwerpen, s.d. 197-198.
M.C. BLOETE-OBES, o.c.. 266.
H. KLEIJN, *Geneeskruiden*. Zutphen, 1957, 37.

In de middeleeuwen komt de plant voor onder de naam *solsequium*, omdat volgens de traditie dan de bloemen steeds naar de zon (sol) gekeerd zijn, d.w.z. de zon volgen (sequi).

Andere sagen sporen naar een uitleg voor de kleurverandering. Het verhaal stamt uit Siberië :

Czekanka was de dochter van de beroemde tovenaer Batit. Ze had een vriend Wrawanec die uit jaloezies door de medeminnaar werd gedood. Czekanka pleegde zelfmoord op het graf van de overleden Wrawanec en veranderde in een cikoreibloem.

De moordenaar wierp een mierenest op de bloem in de hoop, dat de mieren de bloem zouden opeten en doen verdwijnen. De bloem kleurde zich donkerrood en de diertjes keerden zich tegen de moordenaar en dwongen hem zich in een bergspleet te storten. De bloem wordt er nog altijd Czekanka genoemd.⁽¹¹⁾

De sage bevat een proeve van verklaring voor het feit, dat de blauwe cikoreibloem rood wordt, wanneer men ze in een mierenhoop werpt. Dergelijke verschijning beduidt een wonder gebeuren, zelfs voor de natuurkundigen. In een deel van Oostenrijk vertelt men, dat bloeddruppels van de stengel vloeien, die men in een mierenhoop duwt en dergelijk gebruik bestempelt men als een misdrijf.⁽¹²⁾

De verandering van een jongen, van een meisje of vrouw in een bloem, de wijziging van kleur volstaan niet voor het volksverhaal. Ook een dier hoort er bij.

De wonderplant suikerij behoudt niet bestendig dezelfde gedaante en een gelijke vorm en om de zeven jaar wordt de wortel van de plant een vogel. Dat vertelt ons Paracelsus, een Zwitsers medicus uit de zestiende eeuw.⁽¹³⁾

Na de behandeling van de magische kracht zien we hoe de plant op de wereld komt.

II. - Teelt

voordelen

De teelt van cikorei levert werkelijke voordelen op door de rol in de vruchtafwisseling : het betreft een uitstekende voorvrucht voor vlas, verbetert de bodemstructuur, o.a. door het begunstigen van de verluchting en zuivert de grond van onkruid. De oogstzekerheid is vrij groot. De late zaaidatum biedt de mogelijkheid deze plant in te schakelen in de plaats van een gebeurlijk mislukt vroeg gewas.⁽¹⁴⁾

(11) M.C. BLOETE-OBES, o.c. 266.

(12) H. BAUMGARTEN, *Aus der Heimat*, 1862, 150.

(13) T.F.M., 254. MARZELL. o.f., 23†.

De bloem wordt rood door de inwerking van het mierenzuur. Het volksverhaal beschouwt de kleur als bloed. De verhalen over het ontstaan van de mens i.v.m. het bloed zullen er voor een deel hun oorsprong in vinden. De bloem verkleurt in de loop van de dag, in de ochtend is ze helder blauw, 's middags lichtblauw en 's avonds bijna wit.

(14) Dr. Ir. A. MATON en Ir. L. VANTILBORGH, *Het drogen van cichorei*. Mededelingen van het Rijksstation voor boerderijbouwkunde. Merelbeke/Gent, 1968, 2.

De wilde cikorei noemt men in het Latijn *Cichorium Intybus*.

In de wortel is inuline aanwezig, een zetmeelachtige stof die het wezenlijk bestanddeel voor de cikorei bevat, hetgeen de cafeïne voor de koffie vertegenwoordigt

Voor het bekomen van dergelijke wortels zal men vanzelfsprekend de beste soort opsporen. Het Rijksstation voor Plantenveredeling te Lembeke heeft talrijke proeven met dit doel uitgevoerd.

Omstreeks 1920 nam de cikoreikweek een hoge vlucht, namelijk door een belangrijke uitvoer naar Duitsland en dan kweekten de landlieden een variëteit die een grote wortel opleverde, die men *smouter* noemt. Deze wortel verstrekte een groot gewicht voor de kweker, doch leverde merkkelijk nadeel op voor de droger: de wortel bevatte veel water en weinig droge stof. Tussen 1920 en 1930 slonk het afnemen van de gedroogde cikorei bestendig, zodat de nijveraars, d.w.z. de drogers gemakkelijk deze variëteit konden weren en weigeren. De landbouwers waren verplicht hun toevlucht te zoeken tot een andere soort, die men als *palingkop* betitelt, waar de wortel betrekkelijk dunner is, maar waarvoor de drogers een hogere som betalen. Als andere namen voor bepaalde rassen of soorten treft u aan: *Franse kort*, *Maagdeburger*, *Franse uitkijker*, *halve uitkijker*, *uitkijker*. In onze gewesten oogst palingkop de meeste bijval.⁽¹⁵⁾

grondwerking en bemesting, zaaien, dunnen en allerlei,

De landman ploegt het veld vóór de winter om en egt in de loop van de maand februari of maart, naargelang de bodem voldoende droog ligt. Na deze bewerkingen voert hij mest aan en kalkt gebeurlijk, indien de grond het vereist.

Het zaaien geschiedt op het einde van april of in het begin van mei. *Men moet de mei nog niet zien, maar ze rieken*, vertelde me Henri Donckerwolke, een zeventigjarige herbergier die vroeger een cikoreibranderij uitbaatte.^(15a) De landbouwer zaait de cikorei uiterst ondiep in rijen die ongeveer vijftwintig centimeter van elkaar verwijderd zijn. Hij heeft vier tot vijf kilogram zaad per hektare nodig, een geringe hoeveelheid in vergelijking met andere teelten. Er bestaat natuurlijk een ruim verschil voor degenen die in een hoek van hun tuin een plekje « peeën » zaaien met het oog op een gewin voor eigen gezin en de lieden die het als een hoofd- of bijzaak van hun bedrijf zien. Voor grote oppervlakten geschiedt het zaaien machinaal. Een kilogram zaad geeft min of meer drieduizend kilogram wortels.

In gunstige omstandigheden komen de plantjes reeds na een week te voorschijn. Zodra de plantjes drie of vier centimeter groot zijn, of wanneer ze twee of drie bladeren tellen, worden ze gedund of uitgedund, zodat ze op een afstand van vijftien tot twintig centimeter van elkaar staan. Dergelijke afstand wordt in acht genomen op grote landouwen en men verkrijgt met dergelijke schikking

(15) M. CHRISTIAENS, *De cikoreiproduktie in België*. Proefschrift. Handelshogeschool voor juffrouwen, Antwerpen. Akademiejaar 1964-1965, 9.

(15a) Erwetegem, Zottegem.

ongeveer vijftwintig wortels per vierkante meter. Indien de tuinier enkel en alleen voor eigen gewin werkt, schikt hij de plantjes dichter bij elkaar, om en bij tien centimeter van elkaar.

Het uitdunnen geschiedt met een specifiek werktuig, *braakske*, *braker* of *kapper* genoemd. Het lijkt op het tuig waarmee men bieten uitdunt, maar is vrij kleiner. In Oost-Vlaanderen spreekt men van een *krabberke van twintig* om het onkruid tussen de rijen te verwijderen, en van een *braakske van acht* om tussen de planten te schoffelen. Het ligt voor de hand, dat het cijfer wijst naar de grootte van het alaam. De Heer Albert Ouvrein uit Gent, die vele inlichtingen bezorgde, stipt aan, dat de werkman bij het uitdunnen van cikoreiplanten op de knieën zit. In de eerste helft van onze eeuw en vroeger hebben veelal vrouwen en grijsaards dat werk opgeknapt. Een karwei bestaat er in ook de *opschieters* te verwijderen, de planten die reeds in het eerste jaar de zaadjes leveren welke men in gewone omstandigheden pas in het tweede jaar bekomt. Indien de opschieters bij de gewone wortels in de verwerking terecht komen, wordt de kwaliteit van de cikorei minderwaardig.

In de streek van Roeselare spreekt men van *de eerste en de tweede kap*, voor het eerste en tweede uitdunnen of verwijderen van onkruid. Zorgzame bebouwers van de grond schoffelen en hakken tijdens de teelt twee- tot driemaal.

oogst

Het rooien geschiedt soms op het einde van september, maar gewoonlijk in de maanden oktober en november. Na november begint de wortel *uit te leven*, bevat een geringer gehalte droge stof en levert minderwaardige bonen. Gebeurlijke vorst werkt zeer nadelig in op het gewicht van de wortelen.

De rooiing vergt voor grote oppervlakten een speciale ploeg om *uit te rijden*. De landman vervangt het kouterijzer door een stalen schijf die de bodem snijdt. De ploeg vertrekt regelmatig uit één richting en neemt rij na rij. Langs de rooi-lengte bevindt zich een reeks personen, *suikerijwingers*, vroeger vrouwen en kinderen en mannen van de derde leeftijd, die de bladeren, d.w.z. het loof van de wortels wrongen of rukten. Deze lieden waren zodanig opgesteld, dat ze met hun taak klaar waren op het ogenblik, dat de ploeg opnieuw voorbijtrok. Wanneer de bladeren afgewrongen waren, gooide men de wortel op het reeds gerooide deel in vaste rijen.

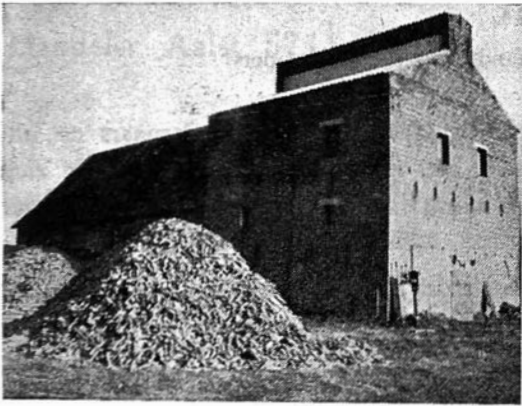
Voor kleine(re) oppervlakten kwam een speciale *viertand* in aanmerking, een vork met vier tanden, waarmee men bijvoorbeeld in het arrondissement Ieper kleine partijen aardappelen rooide. De tanden zijn haaks gebogen. Voor de rooiing van cikorei smeedde de plaatselijke smid de viertand merklijk groter en steviger. Soms gooit men de wortelen niet op hopen, maar in manden om ze dan dadelijk op karren of wagens te ledigen.

In enkele streken, ook in de omgeving van Ieper, gebruikt men een speciale riek, een *griep*, om de wortels op karren te laden. De riek bestond uit een aantal ijzeren staven, waar aan het eindpunt peervormige bolletjes bevestigd waren om

de wortels niet te schenden of te kwetsen. Ook voor het laden van bieten wendt men dergelijke riek aan, maar de tanden staan er verder van elkaar verwijderd. De greep bood de mogelijkheid de aarde van de wortels te schudden.

III. - De ast of eest

In vele dorpen van Zuid-West-Vlaanderen voerde een driespan de wortelen naar de drogerij of ast. In geval van regenachtig weder kreeg menige straat of de omgeving van de ast het uitzicht van een modderpoel. We dienen te bedenken, dat in 1910 ons land, d.i. West-Vlaanderen, tienduizend hektaren uitgezaaide cikorei bevatte, (in 1965 nog duizend honderdzestig hektaren) en dat in 1928 nog achthonderd asten rookten, in 1957 nog honderd en acht. Tijdens de laatste jaren zijn er opnieuw verdwenen.

Bij de aankomst aan de drogerij werd de wagen met wortelen gewogen en de hoeveelheid aarde die aan de wortelen kleefde werd gecontroleerd en geschat. De wortels werden met een gelijkaardige riek of greep gelost. De heer Robert Creyf noteert nauwkeurig, dat zijn zegspersoon uit Gits er de nadruk op legde, dat de wortels met de hand van de wagen genomen werden en op een hoop tegen de wasserij geworpen. Had de uitbater aldaar, de Heer C. Colpaert, in zijn « suikerijdrogerij »

wellicht ervaren, dat de landlieden met hun werktuigen de wortels schade berokkenden? Het blijkt een enig geval te wezen.

Na het lossen volgde opnieuw het wegen van de wagen op de weegbrug en de uitbater van de ast rekende er een bepaalde tarra bij, naargelang de hoeveelheid aarde die aan de wortels kleefde.

De drogerij vormt een hoofdstuk apart. Daar beleven we, in West-Vlaanderen over het algemeen en episch getekend door Stijn Streuvels, alleen het drogen.⁽¹⁶⁾ In Oost-Vlaanderen ontmoeten we én het drogen én het branden in een zelfde zaak, zodat we daar gemakkelijk de term cikoreibranderij en cikoreibrander vernemen, zo in Sint-Martens-Lierde : E. Eeman (haast buiten gebruik), in Steenhuize J. Van Oudenhove, in Herderssem Fr. Scheirlinckx, vroeger in Belsele bij Sint-Niklaas Gebroeders Rooman, in Eeklo B. Rommel, opvolger A. Engels en nog in Eeklo Aimé De Backer-Rusaert. In de laatste drie gevallen spreekt men van cikorei- of suikerijfabriek!

Er bestaat bar weinig kans in West-Vlaanderen een tekst in een weekblad te lezen, zoals er een uit Steenhuize verscheen, bij het begin van onze bijdrage.

(16) Stijn STREUVELS, *Het leven en de dood in de ast*. Brugge-Utrecht, 1966². ingeleid en toegelicht door G. Verbeek. 69 blz.

In Herdersem, in het gewest Aalst-Dendermonde, seint de « Peeënfabrikant » Frans Scheirlinckx. dat de kandidaten peeën mogen brengen om te laten bewerken. De tekst heeft de waarde van een klassiek strooibiljet : lees het op blz. 199 en 200.

Het spreekt vanzelf, dat drogers en fabrikanten wortels aankopen. De hoeveelheid is fel geslonken in vergelijking met vroeger. Vele landbouwers kweekten een betrekkelijk kleine hoeveelheid cikoreiwortels om die aan de droger te leveren, of voor eigen gebruik terug te kopen. Een paar formulieren illustreren het duidelijk :

Ik, ondergetekende, beken gekocht te hebben aan mijnheer(naam van de landbouwer) 6 à 700 roeden suikereien, aan den prijs van 1,60 fr. den bak, wegende net 51 kilos, te leveren(datum niet ingevuld).

Groeite 1914. De suikereien zijn gekocht zonder vervroze noch opschieters, wel gewasschen en afgewrongen.

Gedaan te Becelaerq den 6 April 1914.

(Handtekening des koopers)

In West-Vlaanderen ontdekt men in hoofdzaak drogers of eigenaars en uitbaters van een ast. In Oost-Vlaanderen stelt het vraagstuk van de produktie zich gans anders. We steken van wal met een blind blad, dat leerlingen in het lager onderwijs dienden in te vullen.

Het bestuur van de Heemkring Bachten de Kupe, Nieuwpoort, bezorgde me het blind en een ingevuld blaadje. De leerkrachten gebruikten het vroeger tijdens de les over de cikorei. De plant verliest regelmatig aan belang en aan belangstelling. De asten worden zeldzaam en aldus gaat dergelijke les minder interesse wekken. Intussen behoudt dergelijke kaart haar waarde als visueel middel en als illustratiemateriaal, zie p. 202.

De teelt hebben we meegemaakt en is hier in telegramstijl aangegeven in de linker bovenhoek onder de reeks letters die de beginletters der maanden zijn, zie p. 202.

Daarna boezemt de ast ons onmiddellijk belang in, om de eenvoudige reden, dat het drogen dadelijk na de oogst plaats heeft, indien men de wortelen voor verderf wil behoeden. Het branden is een totaal andere tak van de nijverheid en kan het hele jaar door geschieden.

Wortels & bonen

Eerst moeten we even op de waarde van de woorden letten. De landman brengt wortels naar de ast. Wanneer dit gewas de ast verlaat, krijgen we bonen. Wanneer juist krijgen we de verandering van produkt of van naam?

In een ast geschiedt de bewerking van de cikoreiwortels in vier fazen : het wassen, het snijden, het drogen en het wegen. Het drogen blijft de hoofdzaak. Dat ligt voor de hand. Werkgevers en werknemers spreken van « bonen » wanneer de produkten gesneden zijn en naar de bovenste droogplaats verhuizen.

(17) Inlichtingen van de Heer Jozef Maes, Beselare.

BEKENDMAKING.

FRANS SCHEIRLINCKX,

PEËNFABRIKANT

TE HERDERSEM,

Handelsr. Aalst 5711.

Postcheckr. 400.931

Laat weten aan al degene die bitterpeën gezaaid hebben, dat ze van heden af mogen gebracht worden om te bewerken. De prijs voor het bewerken is gelijk elders, maar de kwaliteit is zooals op andere jaren gewaarborgd zuiver en uitermate verzorgd.

Huismoeders, Winkeliers,
bemint uw profijt en vraagt
onze

Suikerij St - Antonius

**Wij concurreeren tegen gelijk welk
merk in prijs en kwaliteit.**

Herdersem, drukkerij, Pr. Schepens.

Opgelet !!

Brengen der chicoreiwortelen :

vanaf 15 October tot den 1 December.

Terughalen der chicorei :

**van na Nieuwjaar tot den 1 April.
Doch niet op Zaterdagen of Zondagen.
Na dien datum is het bewijs ongeldig.**

Dit bewijs mede brengen. – Het snijden der wortels is niet noodig. – Ik lever ten allen tijde zeer goede chicorei, los en in pakken, aan een voordeelligen prijs.

Ik verkoop ook chicoreizaad.

MEERBEKE, den 194

Ontvangen van M

Kilos

Cyriel De Munck

Chicoreifabrikant te Meerbeke.

194 . - 194 .

Een ast is een oerlelijk gebouw, een log gevaarte, vierkant of rechthoekig van vorm met lage schouwen die slechts even boven het dak uitsteken. Het groot bakstenen gebouw blijft spijs alles een geheimzinnig iets, waar men nauwelijks enkele vensters in ziet, vierkant en klein, meestal gesloten en waar de hete lucht, de verdamping van de drogende bonen als een witte rooksluier boven het dak of in de omgeving hangt. Het gebouw staat soms eenzaam in de vlakte of leunt soms onmiddellijk aan bij een woonst, zie blz. 197.

Wanneer de boeren met karren en wagens, met tractoren en auto's hun waar geleverd hebben, vangt er een slafelijke arbeid aan, dag en nacht.

De eerste faze is het wassen. Voor het wassen van de wortels kan men geen algemene toestand optekenen. In sommige asten geschiedt het wassen zoals jaren geleden, vrij primitief. Bij andere verloopt het netjes mechanisch. Sommige uitbaters vergen, dat de geleverde wortels reeds gewassen zijn.

Een paar installaties bevatten een keurige wasplaats waar men in het midden een gracht opmerkt, waarvan de wanden gemetseld zijn en waarlangs water stroomt. Pompen voeren het water aan.

Werknemers en werkgevers vragen nette wortels. Na de bewerking in de ast krijgen we bonen die tot in de kern droog zijn en er wit uitzien!

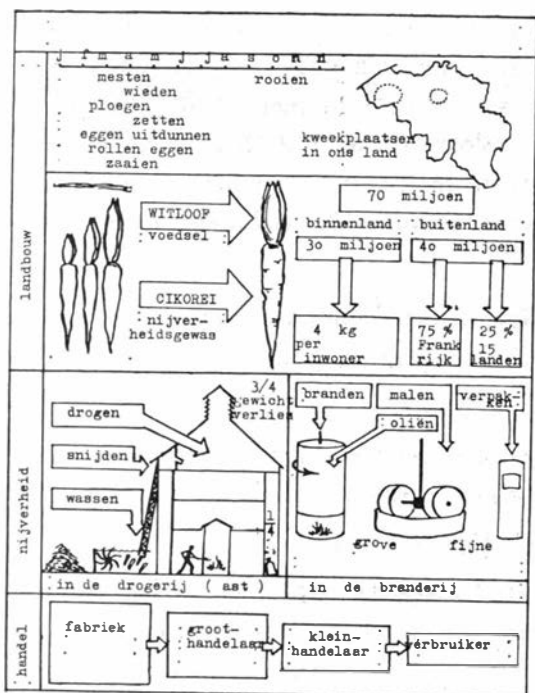
Na de « wassing » vangt sleuren en labeuren aan.

Niemand beter dan onze machtige Stijn Streuvels heeft dat labeur getekend :

Van de torenhoge stapel, bezijds, schept de man met de ruifel maar wortelen in de draagbak, die effen aan door twee anderen opgenomen, weggedragen, in de open trechter van het snijpeerd (bak op vier poten met een zwaar mes om de wortels te snijden) omgekanteld en ledig teruggebracht, bij de hoop neervalt om weer gevuld te worden. De vierde man draait de zwengel waar het messenwiel de wortelen opvangt, die knarzelend dooreen wentelen en in stukken gesneden, langs de geul uitstromen. Een forsige kerel schept de gesneden bonen met grote ruifelgrepen op, en gooit ze met machtige zwaai in de diepte tegen de donkere achterwand der schuur waar de hoop gestadig aangroeit.

Zonder toeven of verpozen, ononderbroken, gehaast, vordert het werk in eenbaarlijk herhalen derzelfde beweging, het een door 't ander in gang gehouden, voortgestuwd...

De ast heeft op het gelijkvloers de vuurhaarden die met cokes, thans ook met mazout worden gestookt. Men telt vier, zes en uitzonderlijk acht vuren. Boven deze vuren bevinden zich twee of drie boven elkaar geplaatste roosters, d.w.z. metalen platen, vol kleine openingen, waarop men de bonen laadt en openspreidt.

Een elevator, een riem waaraan bakjes bevestigd zijn, haalt de snijdsels of natte bonen naar boven, naar de bovenste plaat. De opdracht van de opperdroger bestaat erin de bonen zo gelijkmatig mogelijk te verdelen. De oppervlakte van een ast bedraagt gewoonlijk vierenzestig vierkante meter, met een zijde van acht meter. In sommige gevallen treft u een rechthoek aan, waar de ene zijde acht en de andere ongeveer zeven meter bedraagt. De bodem bestaat uit vierkante of rechthoekige metalen platen, waarvan men er drie kan opnemen of verwijderen om langs die opening de bonen naar de lagere verdieping te schuiven. Om de bonen gelijkmatig te verdelen, naar de open

ruimte verschuiven, in zakken of manden te scheppen gebruikt men over het algemeen een ruifel, een grote houten of ijzeren schop met lange steel en vierkant licht gebogen blad dat veertig bij veertig centimeter kan meten.

De warmte op de bovenste plaat en overigens op de andere platen ook is haast ondraaglijk. Het droogproces duurt er bij benadering vierentwintig uren of twaalf uren. De tijd is afhankelijk van verschillende factoren: de vochtigheidsgraad van de bonen, de dikte van de laag, het aantal roosters, de weersomstandigheden, nl. of het droog of regenachtig weder is. Het watergehalte in de verse wortelen op het tijdstip van de oogst bedraagt vijfenzeventig tot tachtig procent en het droogproces herleidt dit gehalte tot twaalf procent of minder. Dergelijke toestand is gewenst voor de bewaarbaarheid en om ze in voordelige voorwaarden te kunnen branden.

De massa witte brokken ligt op de bovenste plaat opengespreid. De drogers keren ze regelmatig, om het droogproces zo gunstig mogelijk door te voeren. Verschillende trekschouwen van de vuren brengen de warmte naar de droogkamers. Dé gaatjes in de platen dienen om de omloop van de warme lucht te vergemakkelijken. Wanneer er drie roosters of droogkamers zijn, is de bovenste bestemd voor de natte bonen, de middenste voor de half droge en de onderste voor de droge bonen van de laatste fase van het droogproces. Indien er slechts twee droogkamers voorradig zijn, vergt het werk nog meer stielkennis en aandacht.

Wanneer de drogers van wal steken, blijven de vuren dag en nacht branden, gedurende weken en gebeurlijk maanden.

Streuvels tekent hoe in zijn buurt drie mannen werken aan het bevoorraden van de ast, en hoe ze op de droogplaat⁽¹⁸⁾ alles effen spreiden, en de droge bonen naar beneden sjuuwen.

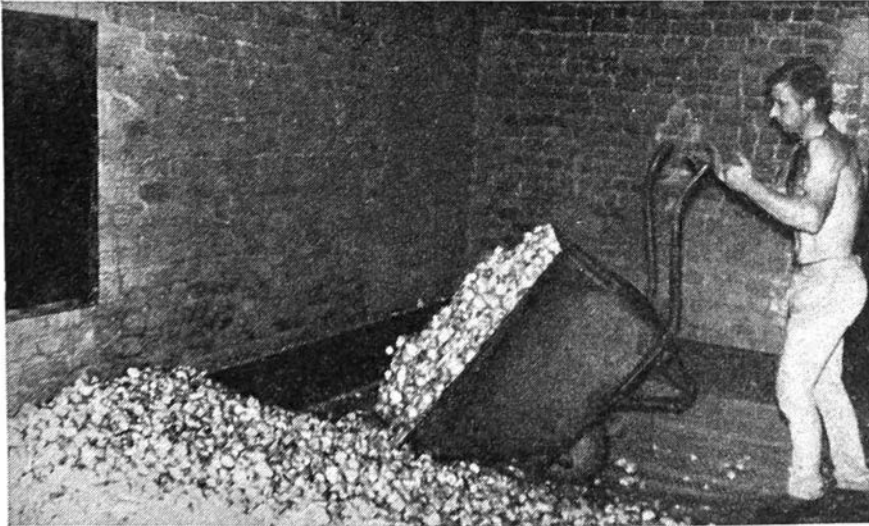
Twee die scheppen, twee die de zakken openhouden, en een die ze langs de

andere steger (trap) naar beneden draagt en daar opstapelt. Hier weer past de handeling werktuigelijk ineen, met eigen ritme, vlug en gehaast, zonder nutteloze gebaren. Vier keren scheppen — juist geteld — is de zak vol; met een handige draai de krop toegewrongen; op het gepaste moment verschijnt de man boven aan de trap — met hun tweeën tillen ze de zak op en zwaaien hem over de rug van de drager, die zo gauw in 't donker gat verdwijnt, en wanneer hij opduikt, staat opnieuw een zak gevuld, wordt met dezelfde zwaai opgeladen en weggedragen. Het lijkt een aangeleerd spel, door danig herhalen, zonder inspanning van de hand gaand, — iets om voor toeschouwers vertoond te worden.

Op de droogzolder geschiedt de handeling echter op de tast en in 't blinde, — de mannen zijn van elkaar niet te onderscheiden, staan er omwonden door de sterkgeurende damp die heel de ruimte vervult en langs de opene luiken der dakvensters uitwarrelend, het daglicht onderschept, — ...Op het grinzelen der ijzeren schop over de droogplaat moeten ze raden waar het werk vordert.

Zij leven hier met hun vijven, afgezonderd, buiten alle gemeenschap met de wereld ... dag en nacht aan 't porren en wroeten om de torenhoge stapel wortelen — die van ver aangebracht, altijd maar hoger wordt — af te voeren, door de snijmolen te draaien, op de ast te laden, waar de bonen gekeerd en gewend, boven de vuren gedroogd, in zakken gevuld, weer de wereld ingaan ...

Op de tast werpt Hutsebolle de luiken open, en omwonden door dikke stoom, beginnen de drogers met de ruijel de bonen te keren. Ze verrichten hun werk zonder spreken, slaapdronken nog en verwaasd door de droom. Waar ze staan op de hete plaat, verschroeien de kloefen aan hun voeten; 't warme dampwater leekt hen met 't zweet langs het lijf.

Het werkritme in een ast gunt uitzonderlijk weinig vrije tijd. Wanneer de eerste maal de bovenste plaat beladen wordt, geldt het een vertrekpunt. De volle warmte gloeit en broeit er nog niet. Maar enkele uren nadien legt het tempo zijn juk op de wroeters. Het regelen van de vuren vergt bestendige oplettendheid en de manier van stoken verschilt van ast tot ast. De invloed van het weder speelt

(18) Streuvels schrijft: stenen droogplaat. Hij bekent in een brief dat hij nooit in een ast geweest is.

voortdurend een rol. De drogers scheppen de bonen van de onderste plaat in zakken of manden. Zodra deze plaat vrijgekomen is, moeten de bonen van de tweede (of van de bovenste, zo er slechts twee zolders bestaan) naar de vrijgekomen lagere verdieping verhuizen. De beweeglijke delen in de platen worden opgeheven en de ruifels schuiven de bonen naar deze vlakken, vanwaar ze omlaag ploffen.

Aldus schuiven de bonen van de bovenste naar de tweede, van de tweede naar de laagste plaat. Regelmatig komt de hoogste plaat vrij voor een nieuwe vracht natte bonen. Regelmatig wordt de onderste vloer afgeschept. Een laag bonen is gewoonlijk in een dikte van dertig tot veertig centimeter uitgespreid. Zo verloopt het werk van vier uur in de ochtend tot tien of elf uur in de avond. Telkens wacht een andere en eenzellige, eentonige taak : vuur controleren, coks opschieten, wortels snijden, bonen aanbrengen, bonen omwoelen, bonen opscheppen.

Op welk uur van de dag of van de nacht vordert het drogen snelst? Welke windrichting jaagt het vuur meest op? Het doorwoelen en opstapelen van de bonen verschilt naargelang de omstandigheden. De opperdroger moet denken en wikken en wegen en slaven tegelijk.

Uur na uur, nacht na nacht, dag bij dag schommelt er de warmte van zestig tot honderd graden Celsius. De hitte slaat niet meer in het gelaat of in de mond. De mannen zijn zelf staal en metaal geworden. Zij zijn ijzer als het metaal waarop ze scharrelen. Ze ondergaan een gedaanteverandering als duivels, even fel als de wortels die van binnen en buiten branden en broeien. Hete dampen maken er voor elke bezoeker de atmosfeer ondraaglijk. Men beleeft in elke ast de indruk, dat er onzichtbare en ontzaglijke stoomketels alle kleppen hebben opengezet.

De mannen aanvaarden hun taak en toestand met een grap :

— Bij ons hebt ge maar een keer een valling : van het begin tot het einde en voor de hele winter.⁽¹⁹⁾

Of nog :

— De ast is het beste middel tegen het « sciaticiek »!

Het slot in het bedrijf kan men nog als het belangrijkste omschrijven : het wegen van de zakken in het magazijn. De drogers krijgen immers een loon of vergoeding in verhouding met het gewicht van de gedroogde bonen.

Soms blijven de bonen in zakken staan. Soms giet men ze uit op de vloer van het magazijn.

Bij de aankomst schoven de pezige, vlezige wortels door een waterbad en snijmachine om een metamorfose te beleven langs de geur en de kleur, even naar de vorm. Ze zijn mooie, harde witte bonen geworden. Ze zijn klaar om naar een fabriek, naar de brander te verhuizen. Daar krijgen we dan keurige, lekkere cikorei.

Als u tijdens het najaar door Zuid-West-Vlaanderen een ritje onderneemt, bemerkt u de asten midden de velden of in het centrum van een dorp. U ontwaart er nauwelijks enig leven rond, maar binnen het donkere gebouw zweten en zwoegen arbeiders in een voor velen onmenselijke en onmogelijke temperatuur. Ze leveren er een belangrijk werk voor de fabricatie van de cikorei, tot genoegen van de vele koffievrouwen en -mannen.

Renaat van der Linden
(vervolgt)

(19) De zwoegers bekennen, dat de valling hen gedurende de hele winter plaagt.

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

Raad van Beheer van de Bond : ere-voorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; onder-voorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. Dr. P.J. Vandenhoute, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, G. Van Audenhove, F. Van Bost en G. Van Peteghem.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospitaal, Kraanlei 63, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder toezicht van een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator a.i. : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. P.J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator a. i. : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweedé blz. van de kaft).

van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof — De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspeien en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknepen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Ojbrechts — De Gri en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal (avec un résumé en français), door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 250 F; gezinslid : 75 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 200 F; beschermend lid : 500 F; steunend lid en maatschappijen : 1000 F (BTW inbegrepen).
Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 300 F; buitenland : 350 F per jaargang (BTW inbegrepen).